

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**„Sluneční“ symboly v hrobech kultury se šňůrovou
keramikou**

Andrea Mandausová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

**„Sluneční“ symboly v hrobech kultury se šňůrovou
keramikou**

Andrea Mandausová

Vedoucí práce:

PhDr. Petr Krištuf Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Petru Křištofovi Ph.D. za cenné připomínky a odborné vedení práce. Dále děkuji Janu Daňkovi a Jaromíru Lavičkovi za IT podporu, Barboře Bezděkové za pomoc a v neposlední řadě své rodině, která mi byla oporou.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

1 ÚVOD	7
2 KULTURA SE ŠŇŮROVOU KERAMIKOU	8
2.1 Název a rozšíření	8
2.2 Absolutní chronologie a periodizace.....	8
2.2.1 Nejstarší fáze.....	9
2.2.2 Střední fáze	9
2.2.3 Mladší fáze	9
2.2.4 Pozdní fáze.....	9
3 POHŘEBNÍ RITUS KULTURY SE ŠŇŮROVU KERAMIKOU.....	10
3.1 Pohřebiště	10
3.2 Hrobové jámy.....	10
3.3 Hrobové konstrukce.....	10
3.3.1 Mohylové náspy.....	11
3.4 Uložení a orientace koster	11
3.4.1 Muži	12
3.4.2 Ženy.....	12
3.4.3 Počet jedinců v hrobě	12
3.4.4 Poloha rukou	12
4 DUCHOVNÍ SVĚT V ENEOLITU	14
4.1 Eneolitické formy náboženství a sakrální projev	14
4.2 Nedoložené aspekty religiozity	15
4.3 Sakrální areály	15
4.4 Kultovní a sakrální předměty	16
4.5 Ustanovení pohřebního ritu v eneolitu.....	17
5 SYMBOLY V ENEOLITICKÉ SPOLEČNOSTI	18
5.1 Symboly Velké bohyně	18
5.2 Rituální válečnictví	21
5.3 Význam zvířat.....	21
5.4 Vůz a kolo	23
5.5 Slunce	24

6 SLUNEČNÍ SYMBOLY V HROBECH KULTURY SE ŠŤŮROVOU KERAMIKOU	26
6.1 Definice slunečního symbolu na lasturách	26
6.2 Determinace lastur	26
6.3 Analogie ke slunečním symbolům	27
6.3.1 Jantar.....	27
6.3.2 Měď	27
6.3.3 Kost	28
6.4 Funkce předmětu	28
6.5 Význam symbolu	28
7 TVORBA DATABÁZE	29
7.1. Počet otvorů	29
7.2. Prostorové rozmístění ozdobných lastur	29
7.2.1. Prostorové rozmístění typu I.....	30
7.2.1.1 Ženy.....	31
7.2.1.2 Muži	31
7.2.2 Prostorové rozmístění typu II.....	32
7.2.2.1 Ženy.....	33
7.2.2.2 Muži	33
7.3 Orientace	34
7.4 Uložení zemřelého	34
7.5 Číslo hrobu a lokalita	34
8 VÝSKYT SYMBOLŮ VŮČI VĚKU, POHLAVÍ A POHŘEBNÍ VÝBAVĚ ZEMŘELÝCH	35
8.1 Výskyt vůči věku zemřelých	35
8.2 Výskyt vůči pohlaví	36
8.3 Výskyt vůči artefaktům	38
8.3.1 Amfory	38
8.3.2 Poháry	39
8.3.3 Nádoby	39
8.3.4 Ozdoby	39
8.3.5 Zvířecí zuby	40

8.3.6 Měděné záušnice	41
8.3.7 Čepele	41
8.3.8 Džbány	41
8.3.9 Amforky	41
8.3.10 Sekeromlaty.....	42
8.3.11 Úštěpy	42
8.3.12 Džbánky.....	42
8.3.13 Hrnky	43
8.3.14 Dózy	43
8.3.15 Pohárky	43
8.3.16 Kostěné korálky.....	43
8.3.17 Lidské kosti.....	44
8.3.18 Škrabadlo	44
8.3.19 Šipka.....	44
8.3.20 Misky	44
8.3.21 Sekery	45
8.3.22 Zvířecí kosti	45
8.3.23 Nůž	45
8.3.24 Kladivo.....	45
9 ANALÝZA ZDOBENÝCH LASTUR	46
9.1 Rozdělení zdobených lastur dle výzdoby	46
10 ZÁVĚR.....	48
11 summary.....	49
12.1 Literatura	50
12.2 Internetové zdroje.....	55
13 PŘÍLOHY	56

1 ÚVOD

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala téma, které nese název Sluneční symboly v hrobech kultury se šňůrovou keramikou. Slunečním symbolem je označována výzdoba na lastuře, v podobě kříže, spojená převážně s ženskými hroby v období střední fáze kultury se šňůrovou keramikou.

Mým primárním úkolem v této práci bude vytvoření databáze zahrnující co nejvyšší počet tohoto specifického artefaktu a sledování výskytu tohoto symbolu vzhledem k aspektům jako je věk, pohlaví a poloha vůči tělu zemřelého. Sleduji také uložení ozdobných lastur v hrobové jámě a další hrobový inventář nalézající se pospolu s tímto symbolem.

V dalších částech práce se budu věnovat symbolům typickým pro eneolitickou společnost a jejich odrazem v duchovní sféře této doby.

2 KULTURA SE ŠŇŮROVOU KERAMIKOU

2.1 Název a rozšíření

Na počátku 3. tisíciletí před Kristem, se na severní polovině Evropy objevuje kulturní komplex se šňůrovou keramikou, který je považován za jeden z prvních Indoevropanů (Buchvaldek - Strahm 1992, 357). Původní názor o jejím rozšíření je, že její kořeny jsou východoevropské a odtud se kultura rozšířila do velké části Evropy, od Porýní až na Ukrajinu, od Alp do jižní Skandinávie a do Finska se rozšiřuje přes Pobaltí (Neustupný 2008, 146). Dnes je od této teorie opouštěno a zastává se názor vzniku této kultury ve střední Evropě z důvodu návaznosti na starší eneolitické kultury (Neustupný 2008, 147). Ve střední Evropě je známa jako kultura se šňůrovou keramikou, ve Skandinávii je nazývána kulturou s bojovými sekeromlaty (Neustupný 1997, 311). Holandsko a severní Německo ji označuje jako kulturu jednotlivých hrobů (Kabát 1956, 224). Tato kultura je společně s kulturou zvoncovitých pohárů zahrnována do tzv. pohárových kultur.

2.2 Absolutní chronologie a periodizace

Začátek kultury se šňůrovou keramikou se datuje k 2900/2800 před Kristem a konec této kultury do poloviny třetího tisíciletí před Kristem. Těmto přibližně 400 letům odpovídají 3 až 4 relativně chronologické fáze (Neustupný 2008, 125).

Doposud v Čechách nebylo nalezeno dostatečné množství sídlištních objektů a artefaktů této kultury, na rozdíl od výzkumu trvalých sídlišť kultury se šňůrovou keramikou v Nizozemí na lokalitách Meneaker a Zaevek, kde byly nalezeny půdorysy domů se zachovalými kúlovými konstrukcemi (Beneš 1994). Nálezy sídlištní keramiky u nás pochází z nestandardních nálezových situací (Matoušek – Turek 1998). Jednotlivé chronologické fáze kultury se šňůrovou keramikou jsou tedy vytvořeny na základě nálezů z hrobů (Kabát 1956, 211; Kalousek 1946, 143). Tyto hroby se odlišují obsahem hrobového

inventáře, kdy v každé fázi převažují pro mužský i ženský pohřeb různé artefakty (Buchvaldek 1958, 28; Kabát 1956, 222).

2.2.1 Nejstarší fáze

V nejstarších mužských hrobech nalézáme kamenné a kostěné nástroje, hroby se též vyznačují absencí keramických artefaktů. V ženských hrobech je naopak výskyt keramiky častým jevem. Především se nacházejí amfory, nezdobené poháry s nízkým prohnutým hrdlem a dva stejné bezuché hrnky či misky (Neustupný 2008, 126).

2.2.2 Střední fáze

V mužských hrobech ve střední fázi se mohou vyskytovat fasetované sekeromlaty. Ženské hroby jsou v této fázi typické hrncovitými tvary nádob a náhrdelníky z lasturových kroužků, provrtaných psích zubů a hlavně lasturami zdobených „slunečním symbolem“, kterému je tato bakalářská práce věnovaná (Neustupný 2008, 126). Též se tato fáze vyznačuje amforami s rytou výzdobou, kde nejčastějším motivem jsou „větévky“ a „strom života“, dále se vyskytují poháry s vodorovnými otisky šňůry na hrdle. Nově se objevují poháry s páskovými uchy, mísy a hrnky s jedním uchem (Neustupný 2008, 126).

2.2.3 Mladší fáze

Mladší fáze je význačná amforami zdobenými plastickou páskou nebo šňůrou. Dále se vyskytují poháry s válcovitým hrdlem a kulovitým spodkem, poháry s páskovaným uchem a nově se objevují první džbánky. Nadále se v hrobech vyskytují fasetované sekeromlaty (Neustupný 2008, 126).

2.2.4 Pozdní fáze

Tato fáze je vyčleněna na základě nálezů džbánek s čočkovitým tělem, pohárů s ouškem a dvojuchými hrnků. V této fázi jsou typické sekeromlaty českého typu (Neustupný 2008, 126).

3 POHŘEBNÍ RITUS KULTURY SE ŠŇŮROVU KERAMIKOU

3.1 Pohřebiště

Na větších pohřebištích hroby vytvářejí vždy skupiny (Vikletice, Sulejovice), které reflektují pohřby jednotlivých rodin (Neustupný 2008, 131). U těchto pohřebišť se z jejich velikosti dá stanovit vzájemná poloha hrobů (Buchvaldek 1958, 15). Pohřebiště se rozkládají v pásu, který je od vodního toku vzdálen několik set metrů. To ukazuje na fakt, že šňůrová pohřebiště jsou nejvzdálenější od nejbližších vodních toků z období neolitu a eneolitu. Podél větších toků tvoří tato pohřebiště plynulý pás (Neustupný 2008, 131).

3.2 Hrobové jámy

Jednotlivé hroby jsou zahloubené několik desítek centimetrů pod původní povrch. Rozměry pro hroby dospělých jedinců jsou v průměru 174 x 125 cm, u dětí je rozměr hrobových jam 126 x 88 cm (Kovářová 2003, 13). Při sledování rozměrů hrobových jam v souvislosti se sluneční symbolikou byly velikosti určeny u deseti hrobových jam z celkového počtu dvaceti tří. Délka se pohybovala v rozmezí od 100 cm do 195 cm, šířka od 70 cm do 153 cm a hloubka od 24 cm do 107 cm. Na pohřebišti v Sulejovicích je zřetelné, že větší hrobové jámy obsahují bohatší hrobový inventář. V mužských hrobech je více kamenné industrie a u ženských pohřbů se vyskytuje větší množství ozdob (Buchvaldek 1958, 24). Půdorysy jam jsou převážně obdélníkové, méně často se vyskytuje oválný tvar a výjimečné jsou hroby kosodélníkového tvaru (Buchvaldek 1986, 92). Zřídka se pak vyskytují jámy zcela nepravidelného tvaru (Kovářová 2003, 13).

3.3 Hrobové konstrukce

Nejlépe se dochovávají vnitřní kamenné konstrukce hrobů, jejichž doklady jsou však známy z malého počtu pohřbů. Příkladem můžou být hroby z Kolína, jejichž stěny byly vyloženy žulovými deskami (Dvořák 1933, 54). Mnohem pravděpodobnější jsou dřevěné hrobové konstrukce, které ovšem

často podléhají destrukci (Kovářová 2003, 14). O dřevěných konstrukcích svědčí stopy dřev z pohřebišť Vikletice, Čachovice či Řeporyje, ale jasným důkazem jsou nálezy čoček jílu, které jsou pozůstatkem výmazu mezi stropními trámy pohřební komory (Buchvaldek 1986, 93). Pozůstatky po vnitřní dřevěné konstrukci hrobu v návaznosti na zdobené lastury se našly v hrobu č. 6, v Jinonicích, který měl v rozích symetricky umístěny kúlové jamky, které byly zahlobeny do 18 cm od dna hrobové jámy. Tyto jamky I. - IV. měly průměr od 20 do 37 cm (Buchvaldek – Kovářík 1993, 140).

3.3.1 Mohylové náspy

Dokladem pro mohylové náspy nad hroby je předně vzdálenost mezi jednotlivými hroby, která je mezi 10 až 15 (Neustupný 2008, 131), též zásah mladšího hrobu do starší hrobové jámy (Neustupný 1997, 310). Vzácně se po obvodu mohyl vyskytují kamenné věnce (Buchvaldek 1986, 32). Pokud byly hroby blíže u sebe, předpokládá se, že byly kryty jedním mohylovým náspem. Důvodem jejich nezachování v krajině oproti třeba Německu, kde se mohyly nacházejí ve starých lesních porostech je fakt, že mohyly u nás se nacházely v dnes nezalesněných oblastech, které jsou v dnešní době často ničeny zemědělskými pracemi (Buchvaldek 1958, 15).

3.4 Uložení a orientace koster

Kultura se šňůrovou keramikou má velmi striktní pohřební ritus, který byl rozpoznán už P. V. Globem u dánské skupiny této kultury. Typická je poloha na zádech nebo na boku, přičemž nohy jsou vždy pokrčeny (Buchvaldek 1986, 496). Poloha na zádech je typická nejen pro Českou kulturu se šňůrovou keramikou, ale i pro střední Německo (Buchvaldek 1958, 24). Orientace pohřbených se odvíjí od jejich pohlaví (Buchvaldek 1958, 26). U žen je orientace východ – západ, u mužů západ – východ. Orientace sever – jih je zcela výjimečná. Pokud se tento údaj nachází zejména ve starší literatuře, je pravděpodobné, že se jedná o chybné určení (Buchvaldek 1986, 94). Společný rys pro mužský a ženský pohřeb je pohled na jih (Buchvaldek 1964,

316). Polohy zemřelých jsou v naprosté shodě se specifickými milodary v hrobovém inventáři (Neustupný 2008, 131).

3.4.1 Muži

Muži byli pohřbívání vždy na pravém boku, kdy hlava směřuje k západu a nohy k východu. Pohřby označené jako mužské jsem ve své práci s ohledem na výskyt zdobených lastur našla pouze jeden. Tento hrob s č. 4 v Praze – Kobylisích obsahoval dvě kostry uložené za sebou na pravém boku s orientací západ – východ (Buchvaldek – Havel – Kovářík 1991, 165).

3.4.2 Ženy

Ženské pohřby jsou vždy na levém boku s hlavou směřující k východu a nohama k západu (Buchvaldek – Havel – Kovářík 1991). Těchto pohřbů se v mé statistice vyskytuje deset, z nichž jedna hrobová jáma č. 2 o rozměrech 113 x 117 x 89 cm, obsahovala dvě kostry uložené za sebou.

3.4.3 Počet jedinců v hrobě

Nejčastěji se v hrobech kultury se šňůrovou keramikou nachází pozůstatky jednoho pohřbeného jedince. Tito jedinci jsou často uloženi na zádech ve skrčené poloze. Pohřby s jednou osobou převažují, ale nachází se i hroby se dvěma či více zemřelými (Koutecký – Muška 1979). Tito jedinci jsou pak často uloženi v antipodické poloze (Buchvaldek 1986, 94). Dále těla mohou být uložena za sebou nebo obličejem k sobě.

3.4.4 Poloha rukou

Poloha rukou je u pohřbů kultury se šňůrovou keramikou charakteristická. Tato pravidla byla rozpoznána německým archeologem U. Fischerem roku 1956 v Posálí (Buchvaldek 1986, 34). Poloha rukou je dělena dle písmen A, B, C, D, E, K (obr. 9), (Buchvaldek 1986, 33). Bylo zjištěno, že poloha „A“, kdy spodní paže je natažena podél trupu a horní je ohnuta v lokti a položena přes pas (Buchvaldek 1958, 24), je nejčastější ve

starší fázi (Neustupný 2008). Nejobvyklejší poloha rukou je tedy „A“, dále „B“, kdy spodní paže je ohnuta v lokti tak, že směřuje zpět k obličeji a druhá ruka je volně položena přes trup (Buchvaldek 1958, 26), „C“, kde položení rukou je v pravém úhlu a leží volně přes trup a „D“ s oběma rukama ohnutými v lokti tak, tak že směřují k obličeji (Buchvaldek 1958, 24). Poloha „D“ je nejméně zastoupena a poloha „C“ je naopak nejčastější (Buchvaldek 1986, 94; Buchvaldek 1958, 26).

4 DUCHOVNÍ SVĚT V ENEOLITU

4.1 Eneolitické formy náboženství a sakrální projev

Projevy samotného duchovního světa, odrážející se v konkrétních aspektech každodenního života lidí, jsou známy od počátků lidských dějin. Od prvních forem tzv. přírodních náboženství jdoucích k polyteistickému pojetí víry s vícem bohů, až po víru v jednoho boha ve vyspělých náboženských systémech dnešního světa. Ke konci eneolitu - chalkolitu na přelomu 4. a 3 000 před Kristem, následovalo objevení kovů a lidstvo se vydalo na novou cestu. Ve spojitosti se stále rostoucí těžbou kamenných surovin a barevných rud, vzrostla i specializace, která vedla k dělbě práce mezi jednotlivými řemeslníky (Neustupný 1995). Tento rozmach doprovázel majetkové i společenské rozkládání společnosti, které vedlo k vytvoření společenské „pyramidy“, na jejímž vrcholu byli rodově-kmenoví velitelé (Podborský 2006).

Nové jevy v ekonomické a společenské oblasti vedly ke změnám i v duchovních sférách. Obecně je eneolit považován za období vzniku vyšších náboženských systémů a počátky polyteismu, převážně mužských božstev. Na přelomu doby kamenné a bronzové se předpokládá v Evropě vznik základní triády indoevropských božstev: nebe, země a podsvětí neboli hlava, trup a klín. Nebeské (uraniční) božstvo je prezentováno slunečním kotoučem, zemi (telurustické) nadále zpodobňovala Matka Země a o podsvětí (chtonické) žádné představy nejsou. Není ani prokázána jejich personifikace, jako je tomu u ženské bohyně (Podborský 2006).

Po průniku Indoevropanů na Balkán a do východního středomoří, kde měli údajně vymýtit ženské bohyně a nastolit kult Slunce, se jim nepodařilo úctu k Velké Bohyni zlomit. Zde, v kultuře Mínojské, se ženská božstva dál těší úctě i přes zdánlivou převahu válečných námětů (Levi 1995, 50). Tato tradice ženského kultu vychází z východního Středomoří a přechází přes Balkán až do Potisí, což je dokumentováno bohatými nálezy

ženských plastik v této části kontinentu. Ve střední Evropě se duchovní svět rozštěpil do více proudů dle původu, tradic a stavu etnik, pohybujících se střední Evropou (Podborský 2006, 201).

4.2 Nedoložené aspekty religiozity

Nejlépe sledovatelná je religiozita původního zemědělského lidu, kdy do jejich starých kultů úrody a plodnosti se přimíchávají jevy nastupujícího polyteismu. Do této skupiny patří lengyelský okruh, kultura nálevkovitých pohárů, bádenská kultura a skupiny slavonsko-vučedolského komplexu. V těchto kulturách je možné doložit ústup kultu ženské bohyně. Též se začaly vytvářet představy o podsvětí, což dokládá postupně se stabilizující pohřební ritus a zakládání hřbitovů. Začínají se objevovat prvky spojené s nebeskými božstvy ať už v podobě závěsných kamenných sekeromlatů, či nádob se sluneční symbolikou. Horší sledovatelnost duchovní sféry je u lidu se šňůrovou keramikou a lidu se zvoncovitými poháry. U těchto kultur lze předpokládat abstraktně chápaný pokročilý polyteismus, které zřejmě svým abstraktně pojatým bohům nestavěli žádné sakrální stavby (Podborský 2006).

4.3 Sakrální areály

V eneolitu se začínají výrazně prosazovat pravoúhlé sakrální areály, které se někdy vyskytují s rondeloidy. Byl tedy položen základní kámen nových linií sociokulturních staveb. Jedná se o pravoúhlé stavby, jejichž základním konstrukčním prvkem je příkop. Mezi významné stavby tohoto typu je ve střední Evropě řazen čtvercový kultovní areál v Makotřasech u Kladna, který je ohraničený příkopem se dvěma protilehlými branami na východní a západní straně. Byl objevený na sídlišti kultury s nálevkovitými poháry, a nemůže popřít jistý astronomický význam, kdy spojnice stavebních detailů jsou orientovány na východ a západ Slunce o letním a zimním slunovratu, na nejsevernější východ Měsíce a na hvězdu Alfa Ori (Horský – Marek – Pleslová-Štiková 1980). Na lokalitě Čachovice, která je vedena jako pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou, byl v letech 1980 – 1982 objeven nepravidelný

čtyřúhelníkový objekt o rozměrech 24 x 15 metrů vymezený příkopy (Neustupný - Smrž, 1989), kterému je též přisuzován kultovní význam díky hrobům, které tento objekt respektují. (Podborský 2006)

4.4 Kultovní a sakrální předměty

V postneolotických kulturách doznívá úcta k Bohyni Matce v podobě terakotových ženských figurek, které ženské tělo připomínají jen určitými znaky (Pleslová 1964). „Hyperstylizace antropomorfních prvků je ostatně obecným znakem středoevropského eneolitu“ (Podborský 2006, 204), kdy figurky badenského komplexu jsou bezhlavé, či v mladoeneolitických skupinách vučedolského okruhu vykrytalizovaly v „rohaté“ ženské idoly. Tyto rohy měly symbolizovat opravdové býčí rohy, s kterými byla bohyně spjata, popřípadě rohy reprezentovaly srpek měsíce. Tento kult se poměrně dlouho udržel v Egeidě (Pleslová 1964, 303). Stejně vysvětlení se dá aplikovat na ucha džbánek řivnáčské či jevišovické kultury (Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002). Ženské stylizaci podléhaly i jiné předměty a i z jiných materiálů. Tiszapolgárská kultura z horního Potisí používala závěsky s antropomorfním významem. Známé jsou též puklice typu Stollhof.

Velký význam v sakrálních a kultovních předmětech má tematika hospodářství a zvířat s touto činností spjatých. Zde má i původ symbolika zvířecího záprahu, buď v podobě zvířat v jařmu, aplikací na keramice (Pleslová 1964) nebo záprah do vozu. Nejstarší modely těchto vozů spadají pod bádenskou kulturu (Kramářová 2010, 10). Tyto vozy se dají považovat za sakrální reflexy na nový vynález (Podborský 2006, 207). Symbolickou výzdobu mají tak i keramické nádoby, především se jedná o tzv. bubny, považované za nástroje šamanů, dále již zmiňované džbány *Ansa lunata* a nádoby s výzdobou sluneční symboliky či narativní a symbolické výjevy v podobě stylizované lidské postavy, též se sem mohou řadit zoomorfní nádoby, příkladem by mohla být zoomorfní nádoba nalezená v Makotřasech (Pleslová 1964).

4.5 Ustanovení pohřebního ritu v eneolitu

Ve středomořských, západo a severoevropských civilizacích převažuje inhumace a ukládání těl do skalních hrobů či megalitických hrodek, které byly stavěny též z velké úcty k Velké Bohyni (Oliva 1995). Pohřbívání eneolitických kultur je spojeno s kulty předků, kdy pohřební ritus tak může být projevem komunikování živých se světem mrtvých (Křišťuf 2009, 53). V severních zemích spíše převládá pohřební ritus, kdy se zemřelí ukládají do zastřešených hrobů neboli „domů mrtvých“ s analogií v jihoruských stepních kulturách. Též se v severní Evropě mrtví ukládají do megalitických hrodek krytých dlouhou mohylou (Křišťuf 2009, 55). Ve starším eneolitu přešla kultura s nálevkovitými poháry k pohřbu do kamenných hrobů po menších skupinkách pod velkými lichoběžníkovitými mohylami (Podborský 2006, 213). Častým jevem během celého chalkolitu je lidský pohřeb se zvířetem. Tento jev lze primárně pozorovat u bádenské kultury, kde byla dobytčata pohřbena v páru (Kramářová 2010, 10), též u kultury kulovitých amfor s pohřbem ženy a dvěma dobytčaty, což koresponduje s jejich usedlým stylem života. Až pozdně eneolitické kultury přinesly s sebou ustálený pohřební ritus, jak tomu je například u kultury se šňůrovou keramikou, kdy pohřbívali ve skrčené poloze pod mohylami rozptýlenými v prostoru.

5 SYMBOLY V ENEOLITICKÉ SPOLEČNOSTI

Je obtížné pochopit obsah lidských myslí a pokusit se získat představu o tom, v co tehdejší lidé věřili a jakým způsobem přemýšleli (Bahn 2007, 55). Neustále se doufá, že starobylé myšlenky, víry a sociální vztahy se mohou oživit aplikací logiky na dnes se nacházející artefakty, o kterých se soudí, že by mohly vypovídat o dávných náboženstvích a rituálech.

V předchozí kapitole jsme si nastínili podmínky pro vznik vyšších forem náboženství v eneolitu, kdy byl zaveden mužský princip založený na specializaci, dříve označován jako patriarchát. V této době došlo k vytvoření nerovnosti mezi pohlavími a věkovými skupinami, kdy polní práce od této chvíle připadají muži, kteří mají od eneolitu hlavní roli v produktivní výrobě (Křišťuf 2005, 70). S touto dělbou praktických činností zřejmě rovněž souvisela pohlavní omezení některých rituálních a symbolických úkonů (Turek 2002, 2). V této kapitole se tedy budu věnovat výčtu symbolů, které úzce souvisí s tímto obdobím, kdy stopy duchovního života lidí lze sledovat pouze pomocí některých jevů a předmětů hmotné kultury nazývajících se „sakra“ (Podborský 2006, 8). Tyto lidské artefakty, zejména keramické nádoby mohou být jistého symbolického rázu.

5.1 Symboly Velké bohyně

Ve východním středomoří se udržela úcta k Velké bohyni po celé období chalkolitu až do doby bronzové. Významným centrem uctívání této bohyně je Kréta, kde se z předchozího neolitu úcta k ženě zachovala a vykvetla z původního neolitického osídlení z úpadkovými plastikami do Mínojské civilizace, kde se těší žena velké úctě. V této kultuře jsou typickými symboly ženské bohyně býčí rohy a dvojbřítá sekera s dvojitým ostřím zvaná labrys (Kosidowski 1961, 187; Geiss 1984, 56). Jako důkaz uctívání ženských božstev je na Krétě vytvoření zvláštní ženské kasty, která konala bohoslužby pod širým nebem. Předmětem uctívání této kasty byla Matka Země a býk

jakožto symbol plodnosti (Kosidowski 1961, 194). Na Kykladech se též vyskytují osobité kultury se silnou vazbou na ženské kultury. Důkazem toho jsou mramorové sošky žen, které mají mírně zakloněnou hlavu a ruce složené na břiše. Tyto sošky, obvykle označovány jako idoly, souvisely s kultem a náboženskými představami (Oliva 1995, 13). Symboly ženy zde zmíněné jsou tedy býčí rohy a sekera, která v Egejské oblasti tvoří neoddělitelnou součást náboženství (Neustupný 1935, 5). Tyto symboly ženství a zároveň plodnosti sahají do dřívějších dob prvních lovců, kdy ženský cyklus byl ztotožňován s cyklem Měsíce. Skrze Měsíc a jeho fáze viditelné na nebi, kdy se vyskytuje v podobě srpku, se pak tyto srpky ztotožnily s rohy, a to především býčími či rohy jiného tura. To potvrzují časté nálezy rytin a maleb. Například rytina bizona v jeskyni La Mouthet, kdy jeho rohy jsou silně stylizovány do podoby měsíčních srpků (Drössler 1980, 16). Jako další můžeme jmenovat naleziště Čatal Hüyük v Turecku, kde se našel reliéf bohyně matky, která rodí býka. K této symbolice se mohou přiřadit i ucha u nádob řivnáčské a jevišovické kultury typu Ansa lunata, která jsou vytažená nad okraj nádoby a při čelním pohledu má horní část ucha půlměsícovitý tvar (Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 18). S těmito srpky Měsíce, ztotožněné s býčími rohy, je spjata i výše zmiňovaná dvojsečná sekera, jejíž dvojité břity nesymbolizuje nic jiného, než opět srpky dorůstajícího a couvajícího Měsíce (Drössler 1980, 24). Tato sekera byla i odznakem důstojnosti králů země, která ležela na jihozápadě Malé Asie, Kariie. Bůh války tohoto národa se jmenoval Labrayanda, z čehož by se dal i odvodit název pro dvojsečnou sekeru „labrys“ (Neustupný 1935, 10) a stavbu „labyrint“, který symbolizuje „palác dvojité sekery“ (Drössler 1980, 24). Síň dvojbřitých seker se nalézá také v paláci v Knóssu (Geiss 1984, 38). Labyrint byl již v období eneolitu často zobrazovaným symbolem (Paturi 2009, 120). Ve spojení s ženským kultem jsou i megalitické stavby pohřebního, kultovního nebo orientačního charakteru. Tyto megalitické stavby se vyskytovaly od 5 tisíciletí až do 2. tisíciletí před Kristem, vznikaly ve východním středomoří, severní Africe, Americe, Indii, Oceánii a Evropě (Neustupný 1915). K megalitickým památkám v Evropě jsou řazeny dolmeny,

skříňové hroby, menhiry, kromlechy, kamenné řady a hroby s chodbou. Některé z těchto památek ve Francii, Irsku a Švédsku jsou zdobeny rytou i reliéfní dekorací, především pak figurami se sekyrou vytesanou nad poprsím. Častým motivem jsou jednoduché nebo soustředné kruhy, spirály a geometrické obrazce (Šimek 1915, 5; Brennan 1994). Součástí megalitických staveb jsou i sošky žen. Gynekokracie je dobře sledovatelná na ostrově Malta v podobě chrámů „trojlístkové“ dispozice s figurami bezhlavých a tlustých žen (Kroupa 2010, 95). Největší z těchto chrámů z období chalkolitu a doby bronzové se nachází na lokalitě Tarxien, blízko hlavního města La Valletta. Tento chrám zabírá plochu kolem 1 hektaru. Komplex tvoří tři trojlístkové stavby, které jsou obehnány zdmi. K jedné ze zdí je připojena menší sakrální stavba. Reliéfní výzdoba této zdi se pyšní falickými motivy, chorovody zvířat, býčímí rohy, stylizovanými rytinami lodí (Podborský 2006) a pruhy nekonečných spirál, které v mladší době kamenné byly nalézány po celé Evropě (Šimek 1915, 3). Západní část chrámu obsahuje svatyni zasvěcenou Velké matce, v níž je vápencová socha bezhlavé tlusté ženy s výškou 250 cm (Ottová 2010, 39) a okolo sochy se nacházelo dalších přibližně 20 sošek žen či lidí neutrálního pohlaví, které měli symbolizovat blahobyť, plodnost a úrodu. Východní část pak byla určena kněžím. Dalšími trojlístkovité chrámy jsou ve Skorbě, Kordinu, Ggantije a další Pro Sardinii jsou typické „nuragy“ s výškou 4 až 6 metrů o průměru kolem 10 metrů (Paturi 2009, 202), na Korsice jsou svatyně zvané „torry“ datovaná do 2. tisíciletí před Kristem a na Baleárách se vyskytují mohutné kamenné věže s kruhovým nebo čtvercovým půdorysem. Z nejzachovalejších můžeme jmenovat věže v Garizze, Son Jaumell a Santa Eulalia (Paturi 2009, 190). V Sardinii se ještě dále vyskytují takzvané „Měsíční studny“, které mají přísné stavení schéma, kdy na podlaze kulaté síně se nachází studna zapuštěná do kamene. Jednou do roka prochází svit Měsíce v úplňku dírou v kopuli, která je na povrchu, přímo na studnu a na několik minut ji ozáří (Paturi 2009, 207).

Z této kapitoly o ženském kultu vyplývá, že jasnými symboly ženy byly býčí rohy, dvojsečná sekera a v neposlední řadě i Měsíc. U Měsíce by se dalo říci, že byl se ženou ztotožňován pro své neustálé přecházení z fáze do fáze a proměnlivost jeho polohy na obloze. Jejich společnými atributy byly výše zmíněné symboly.

5.2 Rituální válečnictví

Jedná se o projev ideové sféry v eneolitu. Nálezy sekeromlatů a kovových dýk, vedly často k mylným domněnkám, že v tomto období docházelo k velkým vojenským střetům. Dnes je prokázáno, že většina těchto zbraní nemohla být v boji efektivní, sekeromlaty z této doby byly křehké a dýky kultury zvoncovitých pohárů příliš malé na to, aby byly účinné. Z toho vyplývá, že se zřejmě jedná o zbraně symbolického rázu (Daněček – Turek 2000, 259; Buchvaldek 1999) nebo odrážely společenský status kategorie bojovníků (Turek 1997). Tyto zbraně prokazují, že válečnictví existovalo, ale že mělo spíše rituální charakter a s těmito symbolickými zbraněmi docházelo pouze k individuálním soubojům, jejichž úkolem nebylo zabít nepřítele, ale sehrání symbolické bitvy (Daněček – Turek 2000). Pozoruhodné jsou kamenné sekeromlaty, které jsou štíhle a vykazují kvalitně vypracovanou výzdobu ze symbolických znaků (Buchvaldek 1999). Příkladem může být štíhlý sekeromlat z Wegwitzu v Německu (Podborský 2006). Stejně symbolické je i budování fortifikací a sídlišť na výšinných lokalitách v tomto období. Příkladem mohou být osady řivnáčské kultury s mohutnými příkopy vtesanými do skály. Tato opevnění nemohla být účinná vůči lidskému nepříтели (Neustupný 1997, 320), proto dnes spíše převládá domněnka, že tyto fortifikace fungovaly spíše v rámci rituálního válečnictví, které bylo podmíněno symbolickými faktory (Turek 1997, 16).

5.3 Význam zvířat

Hojnost symbolů se zvířaty v mytologii, umění a náboženství zřejmě poukazuje na velký vliv pudů na lidské chování (Fontana 1993). Význam zvířat v chalkolitu byl jistě veliký. Jeho význam vzrostl při počátcích nového typu

obdělávání půdy, kdy dobytek nově táhl oradlo, čímž byla orba efektivnější. Význam tažného dobytka reflektují eneolitické svatyně, neboli obětní jámy, v kterých se často nacházejí lebky rohatého skotu. Takovéto nálezy byly učiněny v Branči na Slovensku, Weissenfels v Sasku se třemi nalezenými lebkami, podobná lebka se též našla v Bádensku. Na eneolitických sídlištích se jámy se zvířecími i lidskými kostrami vyskytují celkem běžně. V badenské kultuře se objevují samostatné pohřby dobytčat, některé jsou i v párech. Kultura s nálevkovitými poháry ukládala do těchto jam skot a psy ve větším počtu, občas i se skeletem člověka. Jako příklad může sloužit lokalita Hostivice v Čechách. Je předpoklad i složitějších obětišť, která se vyskytují na Balkánu. Tato obětiště jsou čtvercová, astronomicky orientovaná a stavěná na sídlištích (Podborský 2006).

Důležitým aspektem spojeným se symbolikou zvířat je keramika. Zoomorfně zdobené nádoby či plastiky jsou oproti neolitu hojnější, ale zase jejich forma v časném a starším eneolitu je abstraktnější a schematictější oproti realitě. Jako příklad můžeme uvést zoomorfní nádobu z Makotřas vytvořenou kulturou nálevkovitých pohárů (Pleiner – Rybová, 1978). V jihopolském okruhu kultury nálevkovitých pohárů lze odlišit, že ucha u nádob jsou zdobena častěji stylizovanými hlavičkami, které představují dle mírně zatočených rohů, hlavičky volů pod jhem (Pleslová 1964, 299). Slezsko se pak může pyšnit realisticky provedenou plastikou berana z Jordanówa zdobenou otiskem šňůry. V tomto období proběhla jedna z prvních plastik zhotovená z mědi, a to zápřah z Bytyně, spadající datací pod badenskou kulturu. Na Moravě jsou nálezy zoomorfních nádob z lokalit Dubňany, Čechovice, Čubrnice, Bohuslavice a další (Pohunek 2002, 28). Též se v tomto období vyskytují schematizované figurky zvířecích samic, které mají zvýrazněny mléčné žlázy. Symbolika zvířecího zápřahu je v podobě aplikací na keramické nádobě z jihovýchodního Polska.

Střední eneolit je zastoupen řivnáčskou kulturou, jejíž keramika nese prvky symbolizující zvířata. Zde je možné uvažovat o souvislosti mezi rohatými

oušky džbáneků řivnáčské kultury nazývané ansa lunata a lidskými idoly s měsícovitým útvarem místo hlavy (tyto nálezy jsou z lokalit Meidling v Dolních Rakousích, Vysočany na Moravě, Branč na Slovensku, Salacea v Rumunsku), které jsou zdobené vpichy vyskytující se kultuře jevišovické (Podborský 2006). Tento motiv je dáván do souvislosti se středomořskými posvátnými rohy, kdy je tento symbol, jak jsem již uvedla výše, udáván jako symbol plodnosti a Měsíce. V této periodě, v kultuře kulovitých amfor, je nadále výskyt zvířecích pohřbů jak samostatných, tak i ve spojení s lidským pohřbem (Pohunek 2002, 29).

V mladším eneolitu pak v souvislosti se zvířecí symbolikou, lze uvažovat o výčnělcích na džbánkovitých nádobách kultury se šňůrovou keramikou, které mohou připomínat řivnáčská ucha ansa lunata (Pohunek 2002, 30).

V tomto období se v hrobových nálezech objevují často ozdoby ze zvířecích zubů, nejčastěji ze zubů psích (Buchvaldek 1986). Tyto ozdoby byly většinou našity na oděv, nebo byly součástí náhrdelníků společně s kroužky z mušlí. Kultura zvoncovitých pohárů měla přívěsky ze psích, ale i vlčích zubů. Známé jsou i nálezy zubů pocházejících z medvěda, rovněž byly objeveny i kančí kly nebo závěsky v podobě luků, které z nich byly vyrobeny.

V souvislosti se zvířaty a jejich ujařmením do oradla či jejich záprahu do vozu, nemůžeme opomenout modely vozů, které byly reflexí na nový dopravní prostředek.

5.4 Vůz a kolo

Nejstarší hliněné modely čtyřkolových vozů pocházejí od badenské kultury. Zatím jedinečný nález je z okruhu lidu bernburgské kultury ve městě Quenstedt v Sasku – Anhaltsku. Zde bylo v obětní jámě o průměru 180 cm pod horní vrstvou vápencových kamenů devět zásobnicových nádob, sídlištní keramika a části hliněného vozíku. Součástí tohoto vozíku je kruhová deska mající středový otvor. Výzdoba připomíná ornamenty z vozíku nalezeného

v Budakalász u Budapešti (Podborský 2006, 207). Podvozek a kolečka zdobí plastiky ženských prsů. Dalším podobným vozíkem je nález z Szigetszentmárton v Maďarsku (Maran 2004, 271). Dřevěné části nápravy a tři kola jsou z prostředí osídlení nákolních osad ve Švýcarském Zürichu v Seefeldu. Tento nález byl datován kolem 2 700 před Kristem a patří ke kultuře se šňůrovou keramikou. Jedná se o jeden z nejlépe zachovalých nálezů kola ze střední Evropy (Kramářová 2010, 11). V roce 1978 zde byl učiněn další nález kola, které bylo zhotoveno z jednoho kusu dřeva, jehož vznik je datován do roku 3 150 před Kristem a je doposud nejstarším dokladem vozu v Evropě (Ruoff 2004, 16). K těmto nálezům patří i dřevěné kolo z Alleshausenu v Německu s datací 3000 před Kristem. V oblasti Stare Gmanje ve Slovinsku se též našlo dřevěné kolo. Tento artefakt nebyl jen součástí vozu, ale je to i známý staroindoevropský solární symbol a byl vyrýván později jako motiv kříže na nádoby.

5.5 Slunce

Nebeská obloha byla pro naše předky plátnem, na které promítali své úvahy a duchovní potřeby. Obloha byla zdrojem slunečního svitu i deště. Pro své postavení na obloze bylo Slunce považováno za vševidoucí a v mnoha civilizacích tak uctíváno jako bůh. Jak jsem zmínila výše, kolo je staroindoevropský sluneční symbol. Kruh je symbolem mužského božství. Toto kolo má loukotě ve tvaru kříže, které mohou mít hlubší význam. Číslo čtyři je spojováno s celistvostí a dokonalostí. Čtyřka může představovat živly, světové strany a roční období. Všechny tyto podobnosti čtyřky jistě byly v eneolitu důležité a lidé si je v té době uvědomovali (Fontana 1994). Z Evropy jsou obřady spojené s uctíváním Slunce známy ze skandinávských skalních maleb, kde je kolo vyobrazeno skoro tak často jako loď. Malby se zabývají oslavami jara a slavnostmi slunovratu, kdy jsou tato kola ovinuta slámou, nasazena na vysoký kůl a sláma je poté zapálena (Drössler 1980, 158). Stejný význam měla i v době bronzové kola, která byla pobita bronzovými plíšky. S tímto kolem se pak dalo otáčet na tyči. Výsledný efekt, kdy se do bronzových

plíšků opíraly sluneční paprsky, měl napodobovat zářící Slunce (Drössler 1980, 158). Stejně tak ramena mohla znamenat slunovraty a rovník, které měly u eneolitických kultur také velký význam, neboť tyto jevy byly určující pro kalendáře většiny civilizací a pro na ně vázaná zemědělství (Mikeš 1997). Eneolitické sakrální stavby byly schopné tyto astronomické jevy určovat svou pozicí a uspořádáním v terénu. V souvislosti se zdobenými lasturami kultury se šňůrovou keramikou je výzdoba ve tvaru kříže shodná s výše popsaným symbolem. Se sluneční symbolikou jsou spojovány i eneolitické nádoby (Podborský 2006). Jedná se o výzdobu trojúhelníky sestavenými do kruhu, které jsou tvořeny rytím. Tyto trojúhelníky mohou být i v několika řadách nad sebou a jsou častou výzdobou na nádobách vyskytujících se v hrobech kultury se šňůrovou keramikou. Dalším možným pojetím sluneční symboliky na keramice jsou pak soustředné kruhy, přičemž na posledním největším, jsou zřejmě čarami napodobeny sluneční paprsky (Podborský 2006). S velkým významem Slunce souvisí orientace hrobů v kultuře se šňůrovou keramikou, které striktně dodržují světové strany a jejich delší osa je orientována východ – západ nebo západ – východ. Přičemž zemřelí vždy pohledy směřovali k jihu (Buchvaldek 1964). Zřejmě tato orientace měla umožnit zemřelým sledovat Slunce na obloze i po smrti a mohlo je tak mohlo provázet posmrtným životem.

6 SLUNEČNÍ SYMBOLY V HROBECH KULTURY SE ŠŇŮROVOU KERAMIKOU

6.1 Definice slunečního symbolu na lasturách

Sluneční symbol se nachází ve střední fázi kultury se šňůrovou keramikou a to výhradně v ženských hrobech. Jedná se o upravené lastury se symbolem slunce. Takto upravená lastura má z pravidla uprostřed dva otvory, výjimečně se může nalézt i se třemi vyvrtanými otvory uprostřed (mušle č. 10, Praha – Kobylisy). Povrch těchto lastur bývá na konvexní straně zdoben křížovým motivem z vyhloubených důlků v jedné až třech řadách. Obvod lastury je též zdoben vyhloubenými důlky též v počtu jedné až tří řad. Jsou však ovšem výjimky, kdy se může vyskytovat zdobení vyhloubenými důlky ve tvaru kříže, ale chybí obvodová řada důlků (mušle č. 12, Praha – Bubeneč). Také se může vyskytnout lastura pouze s provrtanými otvory uprostřed a žádnou další výzdobou (mušle č. 23, Konobrzhe). Ojedinelým nálezem je lastura zdobená na konkávní straně soustřednými kruhy (Pleinerová – Šimůnek 1955). Jejich množství v jednom hrobu se pohybuje od jednoho do tří kusů (Praha – Kobylisy).

6.2 Determinace lastur

O určení této lastury se zasloužil Dr. Táborský, který v roce 1935 byl zaměstnán v Národním muzeu v Praze. Škeble vyskytující se ve střední Evropě v kultuře se šňůrovou keramikou jsou druhu *Unio Margaritiferus L.* neboli *Margaritana Margaritifera L.* (Táborský 1935, 26). Jedná se o sladkovodní škebli, která žije ve střední Evropě, což se shoduje se zjištěním z Německa, kdy podobné škeble jsou domácího původu (Borskovský 1935, 26; www.biolib.cz). Tímto objevem se tedy zcela vylučuje možnost, že by se lastury mohly přivážet z jižních oblastí Evropy a prokazuje se tím, že šňůrová kultura používala k výzdobě slunečními symboly lastury z oblasti, kterou obývala (Borskovský 1935, 23). Avšak po nálezu mušle z Bišan, která měla

soustředné kruhy z důlků na konkávní straně, bylo zjištěno, že se jedná o druh škeble *Margaritana auricula Sprengler*. Tento druh mušle se vyskytuje ve Francii v okolí Seiny, Belgii a v Německu kolem Rýna. Lastura z Blšan se dostala na naše území z Německa. Toto ojedinělé zjištění poukazuje na doklad vztahu české šňůrové kultury se Sasko durynskou kulturou se šňůrovou keramikou (Pleinerová – Šimůnek 1955).

6.3 Analogie ke slunečním symbolům

6.3.1 Jantar

Nejblíže lasturovým slunečním symbolům jsou zřejmě jak ve výzdobě, tak i tvaru předměty vyskytující se v Jutsku, Německu, v bývalém Východním Prusku a v Polsku (lokalita Rzeszynek), (obr. 18), které ovšem nebyly z lastur, ale z jantaru. Vyskytují se ploché čočkovité jantarové destičky, které se podobají středoevropským lasturám. Mají jednu hlavní díru a dvě menší postranní. Plocha této destičky je též rozdělena křížem ze tří řad důlků. Tyto symboly se jen nepatrně liší od těch středoevropských z Čech. Výroba je zcela shodná a je pravděpodobné, že se důlky na lasturách vyplňovaly barvou jako jejich jantarové analogie z Pobaltí. Typické tedy pro střední Evropu jsou sluneční symboly na lasturách, ve výše zmíněných zemích se symbol nacházel na jantaru. Je dost pravděpodobné, že lastura ve střední Evropě měla svým blyštivým vzhledem napodobovat honosný jantar (Borkovský 1935).

6.3.2 Měď

Jsou známé i měděné analogie ke zdobeným lasturám jak z Čech z Hřivic na Lounsku, tak i v Dánsku z města Rude (Dobeš 2003). Měděný terč z Rude objevil T. Madsen. Jednalo se o nález z kamenné hrobové skříňky kultury se šňůrovou keramikou. Tento nález byl ztotožňován právě s českým nálezem z Hřivic, který učinil V. Moucha (Obr. 17). Tento plíšek je miskovitého tvaru se dvěma otvory uprostřed a při okraji jsou po obvodu vybíjené důlky

(Moucha 1981, 81). Měď měla zřejmě stejný efekt jako jantar a lastury. Všechny tyto ozdoby spojuje opticky výrazný materiál.

6.3.3 Kost

Na Ukrajině a ve východní části Ruska se v kultuře se šňůrovou keramikou vyskytují předměty s tímtož symbolem. Znám je nález z Ukrajiny v Izjumu (obr. 20), Jackovycia, Novosilka. Jediný rozdíl je v materiálu, kdy byla pro výrobu použita kost. Tyto kostěné destičky jsou 3 mm silné a průměr mají kolem 4 až 5 cm, jsou spíše ploché, občas lehce konvexní s dírkou uprostřed. Zatím se však nenalezly se zdobením. Jejich umístění vůči zemřelému je nejčastější u pasu, po boku zemřelého a občas u kolen. Kostěné destičky se zdobením se našly ve šňůrové kultuře v Sulejovicích a Chudeřic (Borkovskij 1935).

6.4 Funkce předmětu

Dříve byly zdobené mušle považovány za spínadla (Borkovskij 1935, 22), součásti pásové spony (Axamit, J. 1932, 38), brože nebo knoflíky, měly tedy ozdobnou funkci (Kovářová 2003).

6.5 Význam symbolu

Přesný význam tohoto symbolu ještě nebyl s určitostí definován a všechny jeho interpretace můžou mít pouze teoretický charakter. Jistý význam může mít i vyobrazení slunečního symbolu na lastuře. Již jsem uváděla názor, že se jedná o analogii k jantaru pro svou optickou vlastnost. Avšak lastura je i symbolem ženy, pro svůj tvar, který připomíná vulvu a představuje tak ženský princip a plodnost. Vzhledem k tomu, že se tato sluneční symbolika vyskytuje výlučně v ženských hrobech, je toto srovnání pravděpodobné (Fontana 1993, 122, 88).

7 TVORBA DATABÁZE

Pro potřeby sledování jednotlivých ozdobných lastur kultury se šňůrovou keramikou v Čechách, jsem vytvořila databázi v softwaru Microsoft Access 2007. Tato databáze se skládá z jedné tabulky, kde sleduji následující deskriptory: vzorec výzdoby (viz kapitola 10), počet otvorů, sektor typu I., sektor typu II., orientace, uložení zemřelého, číslo hrobu, lokalita, ulice a číslo popisné. (Příloha č. 5: databáze ozdobných lastur v české kultuře se šňůrovou keramikou)

7.1. Počet otvorů

Tento deskriptor sleduje počet otvorů v jednotlivých ozdobných lasturách, jehož počet se pohybuje od jednoho k maximálně třem otvorům. Z tohoto členění můžeme sledovat, že mušle č. 41 je jediným exemplářem, který má pouze jeden tento prvek. V 37 případech se vyskytují tyto otvory dva, které jsou umístěny ke středu mušle. Mušle č. 10, 32 a 34 mají otvory tři. Z nichž dvě mají větší otvor uprostřed a dva menší po stranách.

7.2. Prostorové rozmístění ozdobných lastur

K určení prostorového rozmístění lastur se sluneční symbolikou jsem použila dvě různé analýzy. První metoda sledování výskytu lastur se zakládá na rozdělení hrobové jámy na úrovni její dolní části do prostorových sektorů, které jsou stejnoměrně rozčleněny do částí. Těchto sektorů je celkem šestnáct (Příloha 1.: Tabulky k prostorovému rozmístění typu I. - tabulka 1, tabulka 2). Druhým typem členění je rozdělení sektorů ve vztahu k jednotlivým částem těla. Rozložení těchto sektorů je závislé na umístění kostry v hrobové jámě. Těch je jak pro mužský, tak pro ženský hrob sedm (příloha 2.: Tabulky k prostorovému rozmístění typu II. - tabulka 3, tabulka 4.). Pro tato prostorová rozmístění používám systém vytvořený Terezou Kovářovou, který použila ve

své bakalářské práci. Jedná se o horizontální analýzy. Sledování výskytu výše zmíněných lastur ve vertikální úrovni je obecně velmi obtížné. To platí i pro celkové rozmístění všech artefaktů nacházejících se v hrobech. Ve dřívějších záznamech z výkopu se informace o hloubce nalezeného artefaktu běžně nevyskytují (Kovářová 2003).

V prostorovém rozmístění u sektorů typu I. a II. jsem určila celkem 41 zdobených lastur. Z tohoto celkového počtu jsem mohla přibližně označit polohu pouze ve 24 případech. Ve zbylých 17 případech jsem nemohla polohu určit z důvodů velkého narušení hrobu nebo nezachování nálezových zpráv, ze kterých by se dodatečně dala poloha určit.

7.2.1. Prostorové rozmístění typu I.

Jak jsem již zmínila, v tomto typu rozmístění použiji dvacet čtyři lastur. Tyto lastury jsou všechny provrtané dvěma nebo více otvory, 20 lastur z celkového počtu 41 je zdobeno sluneční symbolikou. Zbylých dvacet jedna je pouze provrtaných.

Nejčastěji se lastury vyskytují v sektoru č. 14 a to v 9 případech (v 37,5 %). Z tohoto čísla je pět lastur zdobených a čtyři lastury pouze provrtané. Dalším čteněji zastoupeným sektorem je č. 15, kde se vyskytuje 6 lastur (25 %) z nichž jsou všechny mušle zdobené. Třetím nejhojněji zastoupeným sektorem je č. 2. Zde byly uloženy tři mušle (14,3%). Z těchto třech muší byly dvě nezdobené. Dvěma nezdobenými lasturami je zastoupen sektor č. 3. Sektor č. 5 je zastoupen dvěma mušlemi, které jsou obě zdobené. V sektorech č. 4 a č. 16 byla umístěna pouze jedna mušle, přičemž ve 4. a 16. sektoru byla nezdobena. Zbylé sektory č. 1, č. 6, č. 7, č. 8, č. 9, č. 10, č. 11, č. 12 a č. 13 nebyly zastoupeny žádnou muší. Z tohoto určení vyplývá, že se mušle vyskytovaly především v horní polovině hrobové jámy, nejčastěji pak v centru této poloviny. Naopak minimum muší se vyskytuje v dolní polovině hrobové jámy. Nejméně zastoupeny byly stěny hrobové jámy v dolní části.

7.2.1.1 Ženy

Zaměříme-li se pouze na ženské hroby, vytvořila jsem k prostorovému rozmístění typu I. 3 tabulky pro lepší zhodnocení. V ženských hrobech bylo 31 muší, z nichž u 19 se dala určit poloha. Těmito 19 mušlemi se zabývá tabulka 1a, kde je jejich prostorové určení (Příloha 1.: Prostorové rozmístění typu I. – tabulka 1a). Z tabulky 1a lze vyčíst, že mušle se nejčastěji vyskytují v sektoru 15, kde jsem jich zaznamenala 6, dále 4 mušlemi byl zastoupen sektor 14, sektor 2 zastoupen třemi mušlemi. Dvě mušle jsou v sektoru 3 a 5 a po jedné sektor 4, a 16.

Tabulka 1b se zabývá prostorovým rozmístěním pouze lastur zdobených, které se vyskytují v ženských hrobech. Zde jsem určovala polohu 10 zdobených muší. Z nichž 6 se nalézalo v sektoru 15, v sektoru 5 byly dvě mušle, a po jedné lastuře byl zastoupen sektor 14 a 2 (Příloha 1.: Prostorové rozmístění typu I. – tabulka 1b).

V tabulce 1c jsou pak vyznačeny pouze nezdobené mušle, kterých je 9. Zde mušle nejvíce zasahovaly sektor 14 se třemi kusy, sektor 3 a 2 se dvěma mušlemi a sektory 4 a 16 jedním kusem (Příloha 1.: Prostorové rozmístění typu I. – tabulka 1c).

Z této analýzy plyne, že všechny mušle jak zdobené, tak nezdobené, se nevyskytují v sektorech 10, 9, 8 a 7, které představují severní stranu hrobu a též se nevyskytují v sektorech 11, 12 a 1, které reprezentují západní stranu hrobu.

7.2.1.2 Muži

V mužských hrobech bylo z 9 muší pouze 5, u kterých bylo možné určit prostorové rozmístění. Tabulka 2a určuje, že všechny tyto mušle se vyskytují v sektoru 14 (Příloha 1.: Prostorové rozmístění typu I. – tabulka 2a).

Tabulka 2b, která se zabývá zdobenými lasturami v mužských hrobech potvrzuje, že 4 zdobené mušle se vyskytují v sektoru 14. Z toho plyne, že i poslední pátá mušle, která je nezdobena, též spadá pod tento sektor (Příloha 1.: Prostorové rozmístění typu I. – tabulka 2b, tabulka 2c).

Tato analýza se týká pouze mužských hrobů, kdy se dala poloha mušle určit. Závěry z pouhých dvou hrobů nelze přesvědčivě vyvodit.

7.2.2 Prostorové rozmístění typu II.

Toto rozdělení na sedm sektorů zcela respektuje uloženou kostru i její polohu. Toto rozdělení bylo použito již M. Buchvaldkem a D. Kouteckým u největšího pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou ve Vikleticích (Buchvaldek - Koutecký 1970). Zde jsem použila 24 lastur, u kterých bylo možné tuto analýzu provést. Toto rozdělení jsem učinila na základě poznatků o hrobech s výskytem zdobených lastur především z katalogů kultury se šňůrovou keramikou, kde je popis uložení. U některých pak i s nákresem hrobu a jeho výbavy.

V tomto rozmístění byl nejvíce zastoupen sektor č. 4, to jest uložení před tělem, v tomto sektoru se nachází 10 lastur tedy 41,6 %, z nichž bylo 5 zdobeno sluneční symbolikou. Druhým nejčastěji zastoupeným sektorem je č. 5, kde bylo uloženo pět lastur, zde byly všechny zdobené. Se třemi mušlemi (14,3%) je dalším zastoupeným sektorem č. 6, kde byly 2 mušle pouze provrtané a jedna zdobená. Sektor č. 1 je zastoupen třemi provrtanými lasturami, dvě z nich byly bez výzdoby. Ve zbylých 3 sektorech č. 2, č. 3 a č. 7 bylo po jedné lastuře kdy v sektoru č. 2 a č. 3 se nacházela zdobená mušle.

Z této analýzy vyplývá, že nejčastějším uložením těchto lastur byly sektory č. 4 a č. 5. V těchto sektorech je uložení lastur v blízkosti těla jak před trupem, tak za zády, což by korespondovalo s tím, že lastury byly považované za ozdoby, které se buď připínaly, nebo přišivaly na oděv. Tudíž výskyt v blízkosti těla je odpovídající. Dalším místem pro uložení se stal sektor č. 6,

který je ve spodní části těla. Zde se lastury vyskytují často u kolen nebo v bederní části. Tři lastury nalezené v sektoru č. 1 se nacházely před obličejem. V posledních sektorech zastoupených pouze jednou lasturou bylo uložení blíže k tělu.

7.2.2.1 Ženy

Tabulka 3a ukazuje rozmístění všech 19 lastur v ženských hrobech. Zde byly nejzastoupenějšími sektory 4 a 5, v kterých bylo v každém 5 muší. Dále byl sektor 6 zastoupen třemi mušlemi, sektor 1 třemi mušlemi a ve zbylých 2,3 a 7 byla jedna mušle (Příloha 2.: Prostorové rozmístění typu II. – tabulka 3a).

Pokud tyto mušle opět rozdělíme na zdobené a nezdobené, tak prostorové rozmístění typu II se zdobenými mušlemi ukazuje tabulka 3b, kde se nachází 10 zdobených lastur, z nichž 5 je v sektoru 5 a zbylých pět je po jedné v sektorech 1, 2, 3, 4, 6 (Příloha 2.: Prostorové rozmístění typu II. – tabulka 3b). Naopak rozmístění nezdobených muší představuje tabulka 3c. Z té vyplývá, že nejvíce se jich vyskytuje v sektoru 4, kde jsou 4 mušle, dále jsou zastoupeny sektory 6 a 1 se dvěma a sektor 7 s jednou muší (Příloha 2.: Prostorové rozmístění typu II. – tabulka 3c).

Toto rozložení ukazuje, že zdobené mušle jsou nalézány za zády a kolem hlavy, nezdobené pak nejvíce před trupem a před obličejem.

7.2.2.2 Muži

Výskyt lastur vůči uložení zemřelého popisuje tabulka 4a, kde se všech pět lastur vyskytuje pouze v sektoru 4, před trupem. Tabulka 4b pak zobrazuje, že čtyři z těchto muší jsou zdobené a tabulka 4c zobrazuje jednu nezdobenou (Příloha 2.: Prostorové rozmístění typu II. – tabulka 4a, 4b, 4c).

7.3 Orientace

V této části sleduji vztah mezi ozdobnými lasturami a orientací hrobové jámy v delší ose. Nejčastější orientace hrobové jámy v této souvislosti je východ – západ s 31 ozdobnými lasturami. Tomuto číslu odpovídá 21 hrobů. V hrobové jámě s orientací západ – východ se nalézají 7 ozdobných lastur celkem ze tří hrobů. Ve výjimečné orientaci hrobové jámy sever – jih, se nalézají tři lastury ze dvou hrobů.

7.4 Uložení zemřelého

Zde sleduji výskyt lastur vůči boku, na který byl zemřelý uložen. Tedy buď pravý bok, což reprezentuje v databázi písmeno „P“ a představuje tak muže, nebo levý bok reprezentovaný písmenem „L“, které představuje ženu.

Uložení vůči pravému boku (muže) bylo 10 lastur. Což odpovídá pěti hrobům. Naopak čtenější bylo uložení lastur vůči zemřelým na levém boku (ženy), zde se nalézají 31 lastur v 21 hrobech.

Výsledkem tohoto porovnání je, že lastury se nevyskytují pouze v ženských hrobech, ale mohou se nalézat i v hrobech mužských. V této analýze to představuje 24,3 %.

7.5 Číslo hrobu a lokalita

Zde jsou jednotlivé hroby očíslovány od 1. Do 26. Tato čísla jsou určující v celé této bakalářské práci. Pod každým číslem je jeden hrob, kde je nález jedné či více ozdobných lastur. U těchto hrobů je uvedena lokalita. Tam kde to bylo možné, je udána i ulice s číslem popisným nebo přibližné určení.

8 VÝSKYT SYMBOLŮ VŮČI VĚKU, POHLAVÍ A POHŘEBNÍ VÝBAVĚ ZEMŘELÝCH

K této části práce jsem vytvořila souhrnnou tabulku (Příloha č. 3.: Přehledová tabulka hrobů s výskytem zdobených lastur), kde jsou uvedena pořadová čísla hrobů s lokalitou, které jsem ve své práci zahrнула. Dále jsou v této tabulce obsaženy základní údaje o hrobové jámě – velikost a orientace. Též jsou tam zanesena data o uložení zemřelého – bok uložení, pohlaví, věk a poloha rukou. Dále pak už tyto údaje následuje výčet výskytu jednotlivých druhů artefaktů pojící se s ozdobnými lasturami od nejčtenějších po nejméně zastoupené v hrobovém inventáři.

8.1 Výskyt vůči věku zemřelých

Ze 41 zkoumaných lastur z celkem 26 hrobů byl přibližný věk zemřelého určen pouze v pěti případech. První byl určen v Jinononicích v hrobu č. 5. Zde byl antropologicky určen věk na 14 let a z orientace hrobu směřující od východu k západu se usuzuje, že se jedná o dívku. Druhým hrobem kde bylo určeno, že se jedná o kostru dítěte, je hrob č. 14 v Třebusicích, též z orientací východ – západ a polohou na levém boku. Třetí hrob s kostrou ženy a dítěte byl nalezen v hrobu č. 26 v Blšanech.

V dalších dvou případech se jedná pouze o přiřazení k mladému věku, a to v Želenicích v hrobě č. 18 a Zvoleněvsi v hrobě č. 17. Tyto hroby byly orientovány ve směru sever – jih a kostry ležely na pravém boku.

V ostatních případech věk nešel určit z důvodu téměř žádného zachování kostry, či neprovedení analýzy, která by věk zemřelého mohla určit.

V pěti případech z 26 hrobů nelze uspokojivě prokázat vztah sluneční symboliky k věku zemřelého. Lze jen konstatovat, že sluneční symbolika se vyskytuje ze zkoumaných pohřbů v pěti případech (19 %) u zemřelých

jedinců mladého věku (Příloha č. 3.: Přehledová tabulka hrobů s výskytem zdobených lastur).

8.2 Výskyt vůči pohlaví

Pohlaví u zemřelých v kultuře se šňůrovou keramikou se ve většině případů shoduje jak s orientací hrobu, tak s pozicí kostry, kdy záleží, na kterém boku byl zemřelý uložen. Pro připomenutí, ženy se ukládaly na levý bok s orientací hrobu východ – západ, kdy hlava směřuje k východu. U mužů je typická poloha na pravém boku s orientací hrobu západ – východ, kdy hlava směřuje k západu.

V souvislosti s výskytem sluneční symboliky v hrobech, jsem určila celkem 26 hrobů, kdy v 16 případech byla určena orientace hrobu. Z těchto 16 hrobů byla u 14 určena poloha těla. Pokud budeme vycházet z toho, že orientace východ – západ s polohou těla na levém boku se naprosto vždy shoduje s ženským pohřbem (Buchvaldek 1958, 26), lze určit, že ženských hrobů s výskytem lastur je 10 z 13, z nichž v hrobě č. 2 v Praze – Bubenci jsou kostry dvě. Toto zjištění koresponduje s tvrzením, že zdobené lastury se vyskytují především v ženských hrobech, a to ve střední fázi kultury se šňůrovou keramikou. V návaznosti na sluneční symboliku byl nalezen jeden hrob s orientací západ – východ, s polohou dvou koster na pravém boku, a to v č. 4 Praze – Kobylisy. Tyto indicie ukazují na mužský pohřeb. Se sluneční symbolikou se vyskytuje i výjimečná orientace dvou hrobů po jedné kostře a to z Želenic a Zvoleněvsi. Tyto hroby mají netypicky orientaci sever – jih a polohu na pravém boku. V tomto případě se jedná právě o hroby, které byly zmiňovány výše v souvislosti s věkem, kdy u těchto hrobů bylo určeno, že se jedná o zemřelé mladého věku. U hrobů, ve kterých nebyla určena orientace ani poloha zemřelého, by se teoreticky tyto údaje daly doplnit z dostupných artefaktů nalezených v těchto hrobech. Pokud bychom vycházeli z předpokladu, že některé artefakty se výlučně vyskytují u pohlaví ženského či mužského, daly by se informace orientačně dohledat. Pro tuto analýzu jsem

vytvořila tabulku, ve které jsou některé údaje o orientaci a pohlaví doplněny na základě artefaktů nalézajících se výlučně nebo převážně u jednotlivých pohlaví. Použití informací, kdy se artefakt vyskytuje u obou pohlaví stejně, by bylo matoucí a nemuselo by zcela korespondovat s původní orientací. Pro tuto analýzu jsem vycházela z výsledků bakalářské práce T. Kovářové z roku 2003. V této práci shrnula, že u mužů se výlučně nebo převážně vyskytují sekeromlaty, sekery, mlaty a poháry s ouškem. Kdežto u žen se zcela vždy vyskytují hrnce, malé amforky, hrnky, mističky, zvířecí zuby, kroužky z mušlí a ozdobné mušle (Kovářová 2003, 26). Pokud bychom vycházeli ze zjištění, že ozdobné mušle se vyskytují výlučně u ženských pohřbů, musely by všechny hroby tedy být orientovány východ – západ a poloha těla by měla být na levém boku. Toto tvrzení se však neshoduje s výše uvedeným hrobem v Praze - Kobylisích, kdy byl nalezen hrob orientován západ – východ s dvěma těly ležícími na pravém boku. V tomto hrobu byly nalezeny jak typicky ženské artefakty (zdobená mušle, kroužky z mušlí, amforka), tak i výlučně mužský artefakt jako je sekeromlat. Ovšem je možné, že se v hrobu nalézal jak muž, tak žena.

Při použití výsledků z výše zjištěných dat T. Kovářovou, jsem určila orientaci a polohu zemřelého ve zbylých deseti případech. U hrobů s pořadovým číslem 1, 9, 10, 11, 21, 22 a 23 jsem z nálezů ozdobné mušle a žádným jiným dalším artefaktem výlučně se vyskytujícím u žen usoudila, že se jedná o ženský hrob s orientací východ – západ a polohou na levém boku. Hrob s pořadovým číslem 12 jsem též určila jako ženský hrob, jelikož se v něm kromě zdobené mušle nacházelo 67 provrtaných kroužků z mušlí a deset provrtaných zvířecích zubů což ukazuje na ženu. Zbylé dva hroby 15 a 16 je těžké přiřadit, jelikož u obou hrobů se vyskytují jak typicky ženské, tak i typicky mužské artefakty. Hrob 15 obsahuje kromě provrtané lastury i patnáct zvířecích zubů a dvě záušnice. Tudiž oba dva typy artefaktů by naznačovaly hrob ženy, ovšem je zde i sekeromlat, který naopak ukazuje na muže. Vzhledem k poměru ženských a mužských artefaktů (3:1), jsem

přisoudila tento hrob ženě. U hrobu s číslem 16 se kromě zdobených lastur nalézají i sekeromlat a sekera. Zde je tedy poměr 1:2, proto jsem zařadila tento hrob jako mužský (Příloha č. 3.: Přehledová tabulka hrobů s výskytem zdobených lastur).

8.3 Výskyt vůči artefaktům

Tato kapitola zahrnuje veškeré nalezené artefakty v hrobech kultury se šňůrovou keramikou, jejichž společným rysem je přítomnost sluneční symboliky na provrtaných lasturách i lastury pouze provrtané. Jednotlivé kategorie artefaktů jsou zde řazeny dle četnosti výskytu s ozdobnými lasturami. Pro lepší orientaci jsem vytvořila tabulku s četností artefaktů vůči zdobeným lasturám v jednotlivých hrobech, kde je uvedeno pořadové číslo hrobu, lokalita, velikost hrobové jámy, orientace hrobu, uložení kostry, počet koster v jednotlivých hrobech, věk a poloha rukou zemřelých a následný výčet artefaktů, tyto artefakty jsou seřazeny od nejčastějšího výskytu (Amfora 17x) až po nejméně četné (škrabadlo, šipka, miska, sekera), (Příloha č. 3.: Přehledová tabulka hrobů s výskytem zdobených lastur).

8.3.1 Amfory

Amfory patří na rozdíl od jiných šňůrových skupin k nejčastějšímu druhu nádob (Buchvaldek 1964, 316). Má kulovité tělo a úzké nižší hrdlo, zpravidla jsou amfory dvojuché (Buchvaldek 1955). Není proto divu, že ve zkoumaných 26 hrobech patří amfory k nejzastoupenějšímu artefaktu, který je typický pro obě pohlaví. Tento artefakt spadá pod pohřební výbavu, která mohla sloužit jako obal na nápoje, nebo mohl též sloužit při „picích rituálech“ (Křišťuf 2009, 54). Ze zkoumaných 26 hrobů se vyskytuje minimálně po jednom exempláři ve 20 hrobech, pouze v případě hrobu z Želenic s orientací sever – jih jsou amfory dvě. Nejčastěji se vyskytuje nezdobená amfora nebo nezdobená amfora s 2 až 4 oušky a to v sedmi případech. Dále se vyskytuje zdobení podhrdlí rýžkami, přesekávanou páskou, ryté jedlové větévky.

8.3.2 Poháry

Jedná se o další typický tvar pro celou středoevropskou šňůrovou keramiku (Buchvaldek 1964). Hrdlo této nádoby má mnoho variací. Nejčastější výzdobou na hrdle je otisk šňůry a žlábkovité rýhy. Rozdělení pohárů je stejně jako ve středním Německu, kde je 14 hlavních typů a u nás je přidána patnáctá varianta (Buchvaldek 1986, 84). Zdobení podhrdlí je vzácné, pokud se vyskytuje, jedná se o svislé zářezy, třásně nebo trojúhelníky (Neustupný 2008, 136). Tento artefakt spadá společně s amforou a džbánem pod artefakty sloužící jako nádoby na nápoje (Křišťuf 2009, 54). Pohár je druhým nejčastěji nalézaným druhem. To se shoduje i s 13 nalezenými poháry ve 26 hrobech, čímž se pohár řadí na druhé místo četnosti artefaktů nalézáných v souvislosti se sluneční symbolikou. V 7 případech se vyskytuje džbánkovitý pohár, ve 3 případech je pohár zdoben otiskem šňůry a stejný počet zastupuje i nezdobený pohár. Výzdoba trojúhelníky ve dvou řadách o 10 a 16 trojúhelníky na podhrdlí byl nalezen v Jinonicích v hrobu č. 6.

8.3.3 Nádoby

Nejčastěji nalézanou nádobou v hrobech s výskytem zdobených lastur je vejčitá nádoba, která je specificky český tvar (Buchvaldek 1958, 28; Buchvaldek 1964; Buchvaldek 1955). Jedná se o jednoduchý zásobnicový tvar typický pro ženské hroby. V mé analýze se vyskytuje v deseti hrobech, z nichž v hrobě č. 18 v Želenicích jsou vejčité nádoby dvě. Dále zastoupeným tvarem nádoby je dózovitá, vyskytující se ve dvou hrobech. V hrobu č. 8 ve Stehelčevsi se nacházejí tyto nádoby dvě, každá s jedním ouškem (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997, 118).

8.3.4 Ozdoby

Do této kategorie spadají perleťově kroužky, které jsou charakteristické pro střední a mladší fázi. Jsou běžnou ozdobou žen, případně dětí (Buchvaldek 1958, 30). Tyto perleťové kroužky mají středový otvor, kterým

pravděpodobně byly navlékány na náhrdelník společně s provrtanými zuby (Kovářová 2003, 61). Jejich průměr je kolem 6 – 10 mm a sílou 1 mm. Ve sledovaných hrobech se tato ozdoba vyskytla celkem 7x a to v různém množství. Nejvyšší počet těchto kroužků byl nalezen v hrobě č. 2 v Praze – Dejvicích, nalezeno bylo 692 kusů této ozdoby společně s amforou, nádobou a zvířecími zuby. Dalším nejpočetnějším souborem je hrob č. 6 v Jinonicích, kde se našlo 134 těchto kroužků. Dále se pak našly v počtu 67, 4, 4 a 1 ks. Je možné, že kroužků původně bylo více, ale vzhledem k materiálu, podléhá tato ozdoba často postdepozicičním procesům.

8.3.5 Zvířecí zuby

Provrtané zvířecí zuby se objevují po celé oblasti výskytu kultury se šňůrovou keramikou. Byly používány jako ozdoby a též byly součástí náhrdelníků společně s perleťovými kroužky (Borkovskij 1935, 24). Je možné, že byly našívány na šaty, aby lemovaly jeho okraje (Kabát 1956, 232). V Čechách jsou známy případy napodobování těchto zubů z kosti. Imitace zubů z mědi je známa na východě Evropy. V Pobaltí byly tyto zuby tvořeny z jantaru. Tento artefakt je pátým nejčastěji se vyskytujícím ve sledovaných hrobech. Největší soubor o počtu 275 kusů byl v Jinonicích, již ve výše zmiňovaném hrobu č. 6 v souvislosti s perleťovými kroužky. Celkem se provrtané zuby a jejich imitace vyskytují v 6 hrobech z 26. Je vhodné podotknout, že pokud byl určován původ zubů, jednalo se často o zuby psí (Buchvaldek 1958, 30). Toto určení se týká například hrobu ze Sulejovic, kde bylo nalezeno 55 ks špičáků, 55 zlomků špičáků, 83 ks řezáků a 48 dalších zlomků (Buchvaldek 1958, 18). To by mohlo poukazovat na blízký vztah člověka a psa. Tomu by nasvědčoval i nález z hrobu č. 17 ve Zvoleněvsi, kdy u lebky zemřelého byla nalezena čelist psa, která byla značně zetlelá, je možné, že původně k zemřelému bylo přidáno zvíře celé (Schmidt 1898).

8.3.6 Měděné záušnice

Záušnice jsou nejběžnějšími měděnými ozdobami. Zřejmě se jedná o šperk, který sloužil k ozdobě účesu. Jejich tvar je spirálovitý a nejsou příliš velké. Často se nacházejí u obou spánků zemřelého (Neustupný 2008, 140). V našem případě se vyskytují v 5 hrobech z 23, kdy ve třech případech byly nalezeny po dvou exemplářích u jedné kostry (Kovářová 2003).

8.3.7 Čepele

Patří k nejvýraznějším typům štípané industrie, které jsou rozděleny do 4 kategorií na základě nálezů z Vikletic. Ty jsou pak členěny dle délkošířkového indexu a délky v milimetrech (Neustupný 2008, 139). Čepele se našly i v návaznosti na lastury a to v pěti případech. V jednom případě byla čepel ve dvou kusech v č. 4 Praha – Kobylisy společně se třemi zdobenými mušlemi v pohřbu na pravém boku orientovaném západ – východ. Tento artefakt je oběma pohlavím neutrální, což podporuje i nález čepel v hrobu orientovaném východ – západ č. 6 v Jinonicích, který je interpretován jako ženský pohřeb.

8.3.8 Džbány

Je specificky český druh, který má obdoby v moravské kultuře se šňůrovou keramikou i v západních kulturách karpatské kotliny. Jeho výška se pohybuje od 140 do 180 cm (Buchvaldek 1986, 90). Ve zkoumaných hrobech se našly celkem čtyři džbány po jednom kuse. Ve dvou případech byly zdobený otiskem šňůry, dále byla výzdoba taženým vpichem a jeden džbán byl pohárový.

8.3.9 Amforky

Jedná se o malou nádobku, která má dvě ucha naproti sobě, a to na předělu hrdla a těla. Většinou jsou bez výzdoby (Neustupný 2008, 134). Jejich výskyt by se měl pojít s dospělými ženami. S lasturou se v hrobě

vyskytla čtyřikrát. Z toho jednou v hrobu s orientací západ – východ s polohou na pravém boku. Amforka zdobená otiskem šňůry s linií malých vpichů se objevila společně se třemi zdobenými mušlemi v hrobě č. 4, Praha – Kobylisy (Buchvaldek 1991). Dvě zdobené amforky byly nalezeny v hrobě v Želenicích, který byl orientován sever – jih s polohou kostry na pravém boku, obě byly zdobené (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997). Výskyt amforky, která by měla být především v hrobech dospělých žen, se ne zcela slučuje s tímto tvrzením.

8.3.10 Sekeromlaty

Je typickou kamennou zbraní šňůrové kultury. Jejich ostří je často protažené směrem dolů a v místě průvrtu jsou rozšířené. Jejich výskyt je v mužských hrobech ve velkém množství. Ve sledovaných hrobech se vyskytuje sekeromlat třikrát. V jednom případě v hrobě orientovaném západ – východ s kostrou na pravém boku, což souhlasí s typickým výskytem sekeromlatu. Ve dvou dalších případech orientace ani pohlaví nebylo určeno. V těchto hrobech byl nalezen sekeromlat s kladívkovitým týlem a fasetovaný.

8.3.11 Úštěpy

Pazourkový úštěp s bilaterální retuší byl nalezen v č. 13 Třebusicích a zřejmě se mohlo jednat o hrot. Tento úštěp je šedohnědé barvy z baltského glaciálního pazourku (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997). Druhý nález úštěpu je z hrubozrnného křemence typu Tušimice a nacházel se v hrobu č. 6 z Jinonic (Buchvaldek – Kovářik 1993). Třetí nález pazourkového úštěpu je v hrobu č. 25 ze Sulejovic (Kabát 1956).

8.3.12 Džbánky

Džbánky jsou typickým tvarem v české šňůrové keramice. Jsou to nádoby s válcovitým tělem a částečně nálevkovitým hrdlem, které odsazením přechází do klenutého podhrdlí (Neustupný 2008,136; Kabát 1956). Tři džbánky se našly v hrobu č. 18 v Želenicích, zachoval se pouze jeden

nezdobený. Druhý nález jednoho nezdobeného džbánku je z hrobu č. 5 v Jinonicích. Třetí nález je z hrobu 24 v Sulejovicích (Buchvaldek 1958).

8.3.13 Hrnky

Hrnek se může vyskytovat ve čtyřech podobách: bezuché, jednouché, dvojuché, květináčovitě (Neustupný 2008, 136). Dvojuché hrnky mohou být džbánovitě, kdy tato podoba se vyskytuje především v ženských hrobech. V Jinonicích, v hrobu č. 5, byl nalezen džbánkovitý porušený nezdobený hrnek s předpokladem minimálně jednoho ucha. Druhý nalezený hrnek byl jednouchý s větévkovou výzdobou.

8.3.14 Dózy

Jedná se o tvar, který má bezmála ve všech typech obdoby ve středním Německu (Buchvaldek 1986, 91). Tyto dózy se vykytují po dvou, a to převážně v ženských hrobech. Tento případ je zaznamenán u hrobu v zaniklé vesnici Konobrže. Další nález dózy je v hrobu ve Zvoleněvsi.

8.3.15 Pohárky

Pohár je průběžný keramický tvar ve šňůrové keramice (Kabát 1956, 228). Nezdobený pohárek byl nalezen u provrtané mušle v hrobě č. 14 Třebusicích a válcovitý pohárek v hrobě č. 18 Želenicích se zdobenou mušlí (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997).

8.3.16 Kostěné korálky

Jedná se spíše o ojedinělé nálezy, kdy jejich počet v hrobu je nízký a nepřevyšuje 5 kusů. Jejich velikost se pohybuje okolo 10 mm (Kovářová 2003). V hrobu č. 6, v Jinonicích, byly nalezeny čtyři korálky před obličejem zemřelého. Součástí hrobu byly i dvě nezdobené lastury. Kostěný korodovaný korálek se našel v Třebusicích, kde se našlo ještě pět fragmentů z dalších exemplářů (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997).

8.3.17 Lidské kosti

Ve dvou hrobech byly nalezeny části lidských kostí, které nepocházely od uloženého zemřelého. Hrob 4 Praha – Kobylisy obsahoval dva prstní články, z nichž jeden byl provrtaný. Tyto kůstky pocházejí z lidské dlaně a ležely společně se zlomky zdobené mušle (Buchvaldek – Havel – Kovářik 1991; Buchvaldek 1955). Druhým případem výskytu cizí lidské kosti je hrob č. 15 z Třebusic, kde byly nalezeny drobné zlomky lidských kostí se stopami patiny. V tomto hrobě byla nezdobená provrtaná lastura (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997).

8.3.18 Škrabadlo

Tento typ artefaktu se vyskytoval pouze v jednom případě, a to v hrobu č. 4 v Praze – Kobylisích. Zde se našlo čepelové škrabadlo s bilaterální retuší z baltského pazourku. V tomto hrobu se nacházely tři velké zdobené mušle (Buchvaldek – Havel – Kovářik 1991).

8.3.19 Šipka

Hrob č. 6 v Jinonicích obsahoval jediný exemplář šipky související s výskytem zdobených mušlí. Tato křemencová šipka o rozměrech 20 x 18 x 3 mm má odlomený hrot a rozšířenou bazi (Buchvaldek – Kovářik 1993).

8.3.20 Misky

Jedná se o vzácnější keramický tvar (Buchvaldek 1964, 318), který se s kulturou se šňůrovou keramikou dlouho nespojovaly. Jejich tvarová variabilita je značná. Misku obsahoval hrob č. 14 v Třebusicích, kdy miska ležela v jihovýchodním rohu hrobové jámy. Součástí tohoto hrobu je nezdobená provrtaná mušle (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997).

8.3.21 Sekery

Sekery a tesly lze dělit na typ s plochým tělem a masivním tělem. Tyto varianty se mohou objevit společně v mužských hrobech (Buchvaldek 1986, 92), kdy sekery charakterizují muže (Buchvaldek 1958, 30). Mají obdélníkový nebo oválný průřez. Dobře hlazena je strana přiléhající k ostří, zbytek sekery je hrubě opracován (Neustupný 2008, 140). Jediný nález sekery je z hrobu č. 16 v Třebusicích. Tato sekera má šedý polodrsný povrch s broušeným ostřím. Jako surovina, ze které je sekera vyrobena se udává krystalická břidlice (Buchvaldek – Moucha – Popelka – Vojtěchovská 1997).

8.3.22 Zvířecí kosti

Nálezy zvířecích kostí zřejmě představují známky masitých pokrmů přidávaných do hrobů (Kovářová 2003). Tento druh milodarů není příliš častý, ale oproti neolitu je četnější. Jako součást potravy převažují kosti prasete, kozy a ovce. Hovězí dobytek se vyskytuje zřídka. V hrobě č. 4, v Praze – Kobylisích byly nalezeny části kostí z ovce, které byly uloženy nad hlavou. Dalším zajímavým nálezem zvířecí kosti je objev čelisti psa, uložené na žebrech kostry v hrobu č. 17 ve Zvoleněvsi, též u hrudi byly nalezeny dvě ozdobné mušle.

8.3.23 Nůž

Pazourkový nůž světle namodralé barvy byl 90 mm dlouhý a 27 mm široký. Byl nalezen v hrobu č. 21 v Čížkovicích (Borkovský 1935).

8.3.24 Kladivo

Jedno kladivo se též našlo v hrobě č. 21 v Čížkovicích. Jedná se o vápencové kladivo 70 mm dlouhé s šedokřídovým povrchem. Z jedné strany má kuželovitě vyhloubený otvor (Borkovský 1935).

9 ANALÝZA ZDOBENÝCH LASTUR

V této analýze jsem zkoumala z celkem 41 nalezených provrtaných lastur 18, na kterých byly zřetelné pozůstatky zdobení důlky nebo zachovaná kompletní výzdoba. Celkem ve třinácti případech se jednalo o z větší části zachovalé mušle, kde nebyla rekonstrukce nutná a kde výzdoba byla zřetelná. V 6 případech se jednalo o větší fragmenty zdobených muší, ze kterých jsem přibližně mohla zrekonstruovat originální vzhled a systém výzdoby. Na všech těchto fragmentech se zachovala dostatečná část výzdoby z vyhloubených důlků natolik, aby to bylo dostačující na rekonstrukci počtu řad těchto důlků jak v šířce mušle, tak v její délce. Pro nástin rekonstrukce lze poukázat, že pokud jsem na fragmentu lastury našla dvě řady důlků v šířce mušle, lze z toho vyvodit, že stejný počet řad měla lastura i v délce. Pokud měl fragment tři řady důlků v délce, lze předpokládat stejný počet řad důlků i v šířce. Tento systém by měl být velice věrohodný, jelikož jsem v mé studii nezaznamenala lasturu, která by neměla stejný počet řad v obou směrech, a to i včetně zahraničních analogií z jantaru či mědi.

9.1 Rozdělení zdobených lastur dle výzdoby

Zde budu analyzovat výzdobu, která se týká počtu řad důlků v šíři mušle, počtu řad vyhloubených důlků v délce mušle, obvodové řady z důlků a počet provrtaných otvorů, které se nacházejí ve středu muší. Pro tuto analýzu jsem zvolila systém určení výzdoby lastur na základě tří čísel a to 1. číslo – 2. číslo – 3. číslo. Kdy první číslo označuje počet řad vyhloubených důlků v délce lastury, druhé číslo symbolizuje počet řad po obvodu zdobené mušle a konečně třetí číslo, které určuje počet řad vhloubených důlků v šířce lastury. Pro lepší přehled je vytvořena obrazová příloha, kde jsou lastury rozděleny na zdobené a nezdobené s vloženým pořadovým číslem, které se shoduje s níže uvedenou analýzou (viz. Obrazová příloha č. 5: výčet ozdobných lastur).

Celkem jsem ve své studii zaznamenala osm typů výzdoby na lasturách. Při výčtu těchto typů postupuji od lastur s nejpočetnějšími řadami k lasturám nezdobeným. Tedy 1. typ výzdoby má vzorec výzdoby 3-3-3. V rozložení tedy tři řady důlků v délce, tři řady důlků po obvodu a tři řady důlků v šíři mušle. Tuto výzdobu jsem zaznamenala na třech lasturách s pořadovým číslem 1, 2 a 3. Druhý typ výzdoby se vzorcem 3-2-3 se nalézá na lasturách 4, 5 a 6. Třetí typ výzdoby na zdobených lasturách 7, 8, 9 a 10 má vzorec 3-1-3. Nejpočetnější zastoupení má čtvrtá výzdoba se vzorcem 3-0-3, která se vyskytuje celkem na pěti mušlích 11, 12, 13, 14 a 15. Z této pětice jsem u čísla 13 provedla doplnění výzdoby.

Výzdoba výše zmíněných lastur měla tedy společný rys stávající ze třech vyhloubených důlků v šířce i délce. U následujících lastur se tento počet snižuje na dvě řady. Lastura 16, která byla doplněna, spadá pod pátý typ výzdoby 2-1-2. Šestým typem výzdoby nalézající se na třech lasturách 17, 18 a 19 má vzorec 2-0-2.

Sedmá varianta lastur se vzorcem výzdoby 0-0-0 se vyskytuje v 21 případech, jedná se o lastury 20 - 40.

Poslední osmou variantou výzdoby je atypická, která se neskládá zřad důlků, ale se soustředných kruhů, které jsou vytvářeny hloubenými důlky. Tuto výzdobu jsem zaznamenala na jedné lastuře č. 41.

10 ZÁVĚR

V této práci jsem se primárně snažila vytvořit databázi týkající se ozdobných lastur v kultuře se šňůrovou keramikou. Tyto lastury se především vyznačují výzdobou, která je označována jako „sluneční symbolika“. Zaměřila jsem se pouze na oblast rozšíření této kultury v Čechách, kde jsem zaznamenala celkem 41 kusů této ozdoby. Analogie k těmto lasturám ze zahraničí jsem pouze zmiňovala v textu. Pro další práci by bylo vhodné tuto databázi o tyto analogie rozšířit, aby byl kontext této ozdoby vyskytující se v celé oblasti rozšíření kultury se šňůrovou keramikou alespoň přiblížen. Analýza jejich výskytu pojící se převážně s ženskými a dětskými pohřby by pak byla jistě hodnotnější.

V této práci se tedy potvrdila tvrzení, která spojovala ozdobné lastury převážně s ženskými či dětskými pohřby, avšak se ukázalo, že určité procento těchto lastur se vyskytuje i v hrobech mužských. Důvod uložení do ženských hrobů se jeví více opodstatněn, už z důvodu, že se jedná o ozdobu, tedy typicky ženský artefakt. Dalším důvodem pro toto opodstatnění může být právě materiál, kterým je v české kultuře se šňůrovou keramikou lastura mlže. Lastura, jak jsem zmiňovala výše, je symbolem ženy. Toto vysvětlení se však nedá aplikovat na zahraniční analogie, které jsou z jantaru, kosti či mědi.

Důvod, proč je výzdoba těchto lastur označována jako „sluneční symbolika“, je oproti ukládání do ženských hrobů zřejmý. Jak jsem již naznačila výše, svými rysy výzdoba připomíná staroindoevropský symbol pro Slunce (kříž uvnitř kruhu). Pod sluneční symboliku též spadají soustředné kruhy, objevující se na keramice a vyskytující se i na jedné mušli. Další zkoumání této problematiky, by bylo jistě přínosné.

11 SUMMARY

This bachelor work attends first of all to decorated shells, which are being found within the frame of the Corded Ware culture at the Czech territory. These shells are called as „Shells with the Sun symbolic“. They belong to a group of decorative items, which are being found mainly in female graves. This study traces presence of these shells in relation with buried dead and their graves equipment.

This study dwell on rise of the polytheism during the eneolith and on the meaning of symbols for eneolithic communities of Europe, largely then on symbols incidental to damping out cult of Magna Mater and incoming male cults.

12 POUŽITÉ ZDROJE

12.1 Literatura

Axamit, J. 1932: O některých nálezech keramiky šňůrové v Praze, Památky archeologické 38/1-4, 38-40.

Bahn, P. 2007: Archeologie: průvodce pro každého. Praha.

Beneš, J. 1994: Pěšky nebo za vozem? K otázce ekonomie nositelů kultur se šňůrovou keramikou, Archeologické rozhledy 46/4, 627-629.

Borkovský, I. 1935: Nové příspěvky k šňůrové kultuře, Památky archeologické 40, 20-27.

Brennan, M. 1994: Kameny času. Praha.

Budinský, P. - Buchvaldek, M. - Cvrková, M. 1987: Katalog šňůrové keramiky v Čechách III. Ústecko a Teplicko - Die Katalog der Schnurkeramik in Böhmen III. Die Räume von Ústí nad Labem und Teplice. Praehistorica, Varia archaeologica 13/4, 123-147. Praha.

Budinský, P. - Buchvaldek, M. - Dobeš, M. - Muška, J. 1991: Katalog šňůrové keramiky v Čechách V. Bílinsko - Die Kataloge der Schnurkeramik in Böhmen V. Der Raum von Bílina. Praehistorica 17, 75-145. Praha.

Buchvaldek, M. - J. Havel - J. Kovářík 1991: Katalog šňůrové keramiky v Čechách VI. Praehistorica 17, 151-205. Praha.

Buchvaldek, M. - Koutecký, D. 1970: Vikletice, ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praehistorica 3, 308 s., 128 obr., Praha.

Buchvaldek, M. – Kovářík, J. 1993: Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Praze – Jinonicích. Doplněk ke katalogu šňůrové keramiky v Čechách VI, Praehistorica 20, 119–174. Praha.

Buchvaldek, M. - Moucha, V. - Popelka, M. - Vojtěchovská, I. 1997: Katalog šňůrové keramiky v Čechách XI-XIV. Kladensko, Slánsko, Kralupsko a Praha-západ. Praehistorica, Varia archaeologica 22/7, 113-256. Praha.

Buchvaldek, M. – Strahm, Ch. 1992: Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik : Schnurkeramik-Symposium 1990 = Skupiny kultury se šňůrovou keramikou na evropském kontinentu. Praha.

Buchvaldek, M. 1955: Příspěvky k třídění šňůrové keramiky v Čechách, Archeologické rozhledy 7, 218 – 242.

Buchvaldek, M. 1958: Hroby se šňůrovou keramikou ze Sulejovic, Památky archeologické 49/1, 15-39.

Buchvaldek, M. 1964: Hroby se šňůrovou keramikou z Lysolají, Památky archeologické 55/2, 306-320.

Buchvaldek, M. 1982: Katalog šňůrové keramiky v Čechách I. Kolínsko a Kutnohorsko. Praehistorica, Varia archaeologica, 9 - 30, 12 obr., tab. Praha.

Buchvaldek, M. 1986: Die mitteleuropäische Schnurkeramik und das nördliche Schwarzmeergebiet - Středoevropská šňůrová keramika a severní Černomoří, Památky archeologické 77, 486 – 497.

Buchvaldek, M. 1986: Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě: I. Skupiny mezi Harcem a Bílými Karpaty. Praha.

Buchvaldek, M. 1987: Katalog šňůrové keramik v Čechách. II. Povodí Lomského potoka. Praehistorica, Varia archaeologica, 63 - 121. Praha.

Buchvaldek, M. 1987: Katalog šňůrové keramiky III. Ústecko a Teplicko. Praehistorica, Varia archaeologica, 123 - 148. Praha.

Buchvaldek, M. 1999: K diskuzi o sídlištích se šňůrovou keramikou – Zür Diskussion über Siedlungen der Schnurkeramik, Archeologické rozhledy 51/2, 388 – 391, 434.

Čech, P. - Černý, V. 1997: K pohřebnímu ritu kultury se šňůrovou keramikou a datování mladoeneolitických pasových zápon. In: Praehistorica - varia archeologica 22/7, 41-55. Praha.

Daněček, V. - Turek, J. 2000: Symbolické zbraně z měkkých hornin v období kultury se šňůrovou keramikou v Čechách. In: Sborník Miroslavu Buchvaldkovi (ed. P. Čech - P. Dobeš), 255-260. Most.

Drössler, R. 1980: Když hvězdy byly ještě bohy: Slunce, Měsíc a hvězdy ve světle archeologie, umění a kultu. Praha.

Dvořák, F. 1933: Hroby šňůrového typu z Kolína, Památky archeologické 39, 54-55.

Fontana, D. 1994: Tajemný jazyk symbolů. Praha.

Geiss, H. 1984: Starověký Knóssos. Praha.

Hájek, L. 1931: Šňůrový hrob v Bubenči, Památky archeologické 37, 11-13.

Horský, Z. - Marek, F. - Pleslová-Štiková, E. 1980: A square enclosure of the Funnel Beaker Culture (3500 B. C.) at Makotřasy (Central Bohemia): A palaeoastronomic structure - Čtvercovité ohrazení kultury nálevkovitých pohárů (3500 př. n. l.) v Makotřasích (střední Čechy): paleoastronomická stavba. Předběžná zpráva (výzkumy 1961, 1968, 1973-75), Archeologické rozhledy 32/1, 3-35, 119-120.

Kabát, J. 1956: Šňůrové hroby ze Sulejovic, Památky archeologické 47/1, 211-235.

Kalousek, F. 1946: K otázce sídlišť lidu šňůrové keramiky na Moravě a ve střední Evropě vůbec, Památky archeologické 42, 143-144, 213, 222.

Kosidowski, Z. 1961: Když Slunce bylo bohem. Praha.

Koutecký, D. – Muška, J. 1979: Šňůrové hroby s okolí Mostu, Archeologické rozhledy 31/3, 3 – 23.

Kovářová, T. 2003: The spatial distribution of artefacts in Corded Ware graves. In: L. Šmejda – J. Turek (eds.), Spatial analysis of funerary areas, Plzeň, 21 – 37.

Kramářová, J.: Vůz a jeho symbolika v českém pravěku. Plzeň: Západočeská univerzita – Plzeň, Fakulta filozofická, 2010.

Krišťuf, P. 2005: Džbány českého eneolitu. In: E. Neustupný - J. John (eds.), Příspěvky k archeologii 2, Plzeň: KAR FF ZČU, 69-118.

Krišťuf, P.: Časný eneolit v Čechách a v jejich středoevropském okolí. Plzeň: Západočeská univerzita – Plzeň, Fakulta filozofická, 2009. 213 s., 87 příloh

Krišťufová, T.: Kultura se šňůrovou keramikou – prostorové rozmístění pohřební výbavy. Plzeň: Západočeská univerzita – Plzeň, Fakulta Filozofická, 2003. 83 s., 64 příloh

Kroupa, P. 2010: Kameny krve a víry: záhady pravěkých svatyní. Praha.

Levi, P. 1995: Svět starého Řecka. Praha.

Lutz Klassen, Fruhes Kupfer im Norden. Untersuchungen zu Chronologie, Herkunft und Bedeutung der Kupferfunde der Nordgruppe der Trichterbecherkultur, Jutland Archaeological Society 36 (rec. *Miroslav Dobeš*)

Maran, J. 2004: Die Badener Kultur und ihre Räderfahrzeuge. In: Rad und Wagen, der Ursprung einer Innovation Wagen im Vorderen Orient und Europa (editor neueden). Mainz am Rhein, 265 – 282.

Matoušek, V. - Turek, J. 1998: Nález nádoby sídlištního typu šňůrové keramiky z vrchu Bacína (k.ú. Vinařice, okr. Beroun) - The find of Corded Ware settlement pottery at Bacín (District Beroun), Archeologické rozhledy 50/2, 359-374.

Mikeš, O. 1997: Slunce jako předmět náboženského uctívání

Moucha, V. 1981: Eneolitický sluneční měděný symbol z Hřivic na Lounsku, Praehistorica 8, 81-84.

Neustupný, E. - Smrž, Z. 1989: Čachovice - pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů - Čachovice - a Corded Ware and Bell Beaker cemetery. Památky archeologické 80/2, 282-383.

Neustupný, E. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech – 4/Eneolit. Praha.

Neustupný, E. 1995: Úvaha o specializaci v pravěku - Thoughts on specialisation in prehistory, Archeologické rozhledy 47/4, 641-650.

Neustupný, E. 1997: Šňůrová sídliště, kulturní normy a symboly - Settlement sites of the Corded Ware groups, cultural norms and symbols, Archeologické rozhledy 49, 304-322.

Neustupný, J. 1935: Egejská dvojbřitá sekera v páskové kulturní oblasti, Památky archeologické 40, 2-12.

Oliva, P. 1995: Zrození evropské civilizace. Praha.

Ottová, P.: Megalitické náboženství. Pardubice: Univerzita Pardubice - Pardubice, Fakulta filozofická, 2010.

Pleiner, R. - Rybová, A. (ed.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Academia, Praha.

Pleinerová, I. - Šimůnek, J. 1955: Hrob se šňůrovou keramikou v Blšanech u Loun - Sépulture a céramique cordée a Blšany pres de Louny, Archeologické rozhledy 7, 577-582, 603-604.

Pleslová, E. 1964: Torzo zoomorfní nádoby ze sídliště kultury nálevkovitých pohárů v Makotřasích, Památky archeologické 55/5, 294-305.

Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Praha.

Pohunek, J.: Zvířecí symbolika v evropském pravěku. Plzeň: Západočeská univerzita – Plzeň, Fakulta filozofická, 2002.

Ruoff, U. 2004: Lake – dwelling studies in Switzerland since 1854. In: Menotti, F.(ed): Living on the lake in prehistoric Europe, Abingdon, 9 -22.

Schmidt, V. 1898: O osamělém hrobu se skrčenou kostrou u Zvoleněvsi, Památky archeologické 18/1, 32-34.

Sklenář, K. – Sklěnářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Šimek, E. 1915: Megalithy v Čechách a otázka megalithických staveb vůbec, Památky archeologické 27/1, 1-24.

Táborský, K. 1935: Determinace lastur z české šňůrové kultury, Památky archeologické 40, 26-27.

Turek, J. 1997: Počátky válečnictví v eneolitu, Živá archeologie 8/2007, Hradec Králové, 14-18.

Turek, J. 2002: Cherche la femme! Archeologie ženského světa a chybějící doklady ženských pohřbů z období zvoncovitých pohárů v Čechách. In: Neustupný, E. (ed.), Archeologie nenalézaného. Katedra archeologie ZČU, Plzeň. ISBN 80 -86473-22 - 8.

12.2 Internetové zdroje

<http://www.adelinde.net/1574/religiose-sinnbilder-heute-noch-verstanden/>,

19.4.2012

<http://www.nabozenstvimoudrosti.cz/SLUNCE.htm>, 10.4.2012

<http://www.biolib.cz/cz/taxon/id2989/>, 8.4.2012

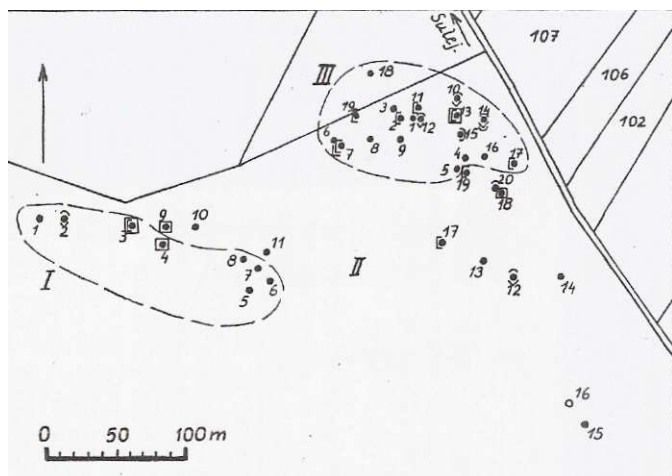
<http://www.world-enlightenment.com/Circle-Symbols/Circle-Symbols.htm>,

18.4.2012

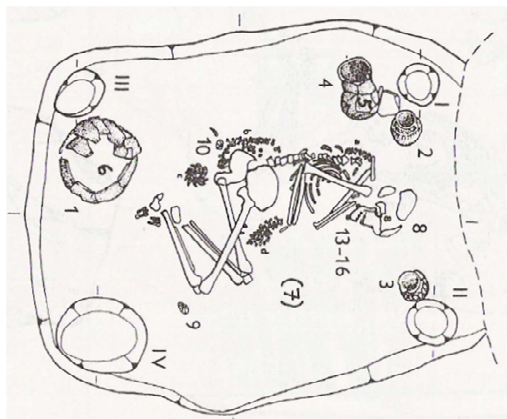
13 PŘÍLOHY

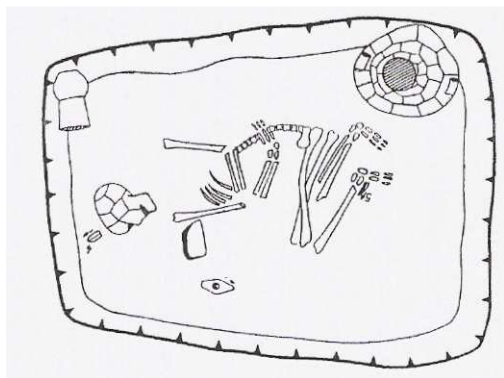
Obr. 1: Pohřebiště - Vikletice (Buchvaldek – Koutecký 1970)

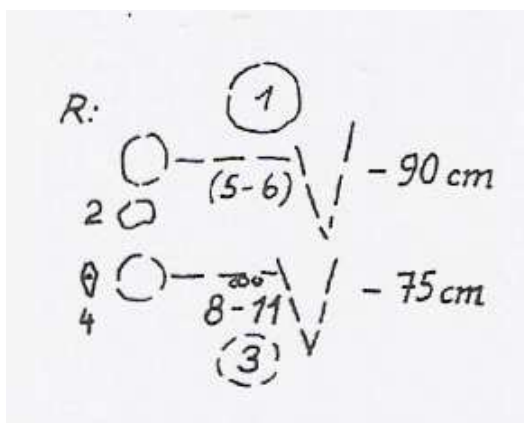
Obr. 2: Pohřebiště – Sulejovice (Buchvaldek 1958)

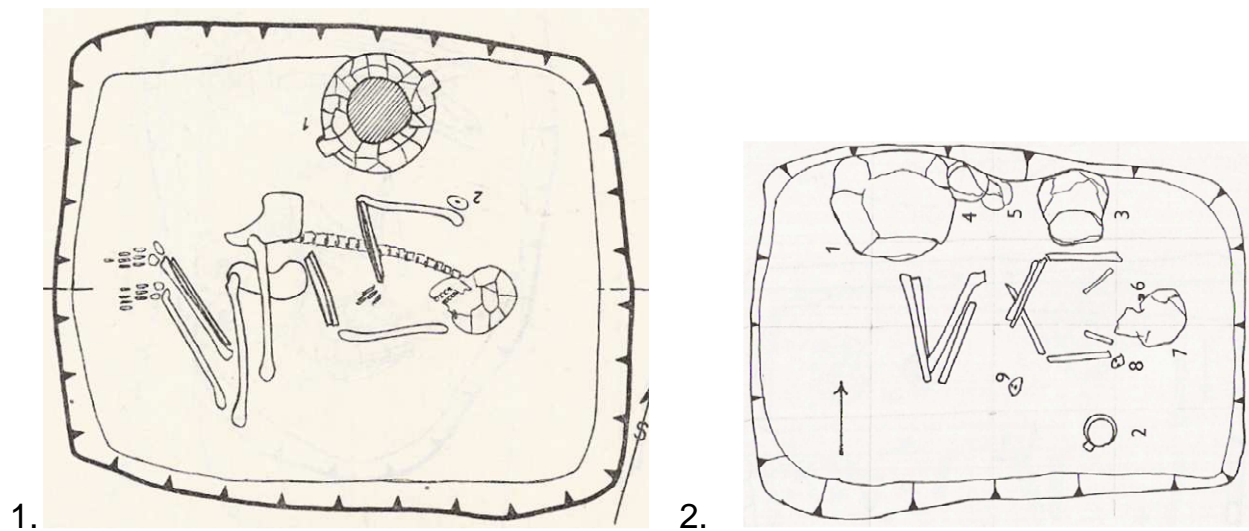
Obr. 3: Vnitřní konstrukce - Jinonice (Dobeš 1993)

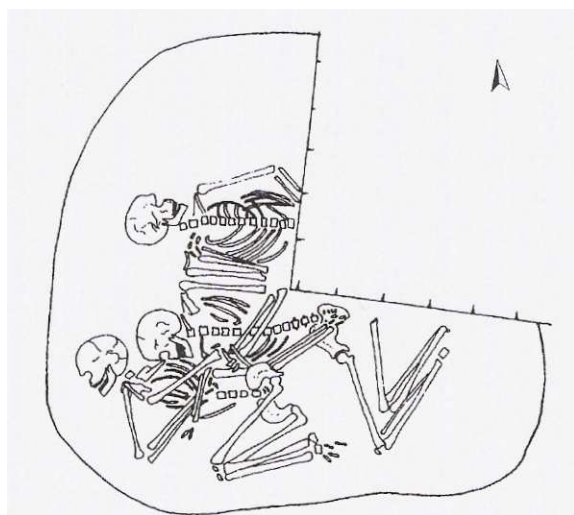
Obr. 4: Mužský pohřeb - Vikletice (Neustupný 2008)

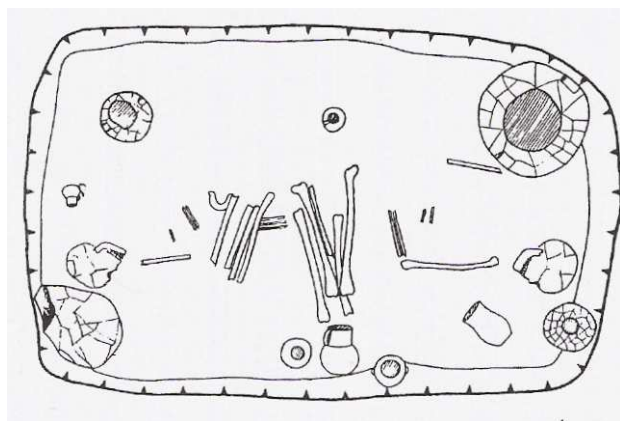
Obr. 5: Mužský pohřeb - Praha – Kobylisy (Buchvaldek – Havel – Kovářik 1991)

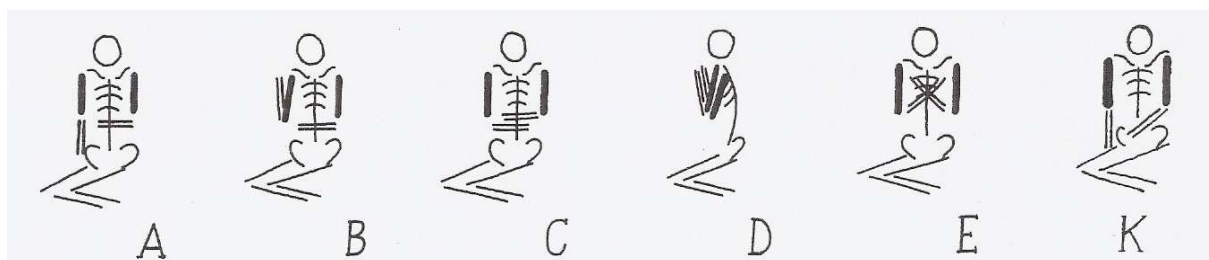
Obr. 6: ženský pohřeb – 1. Vikletice (Buchvaldek – Koutecký 1970); 2. Jinonice (Dobeš 1993)

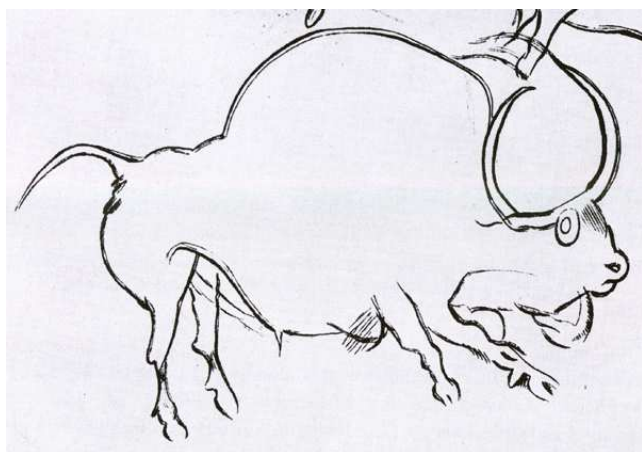
Obr. 7: vícečetný pohřeb – Obrnice (Neustupný 2009)

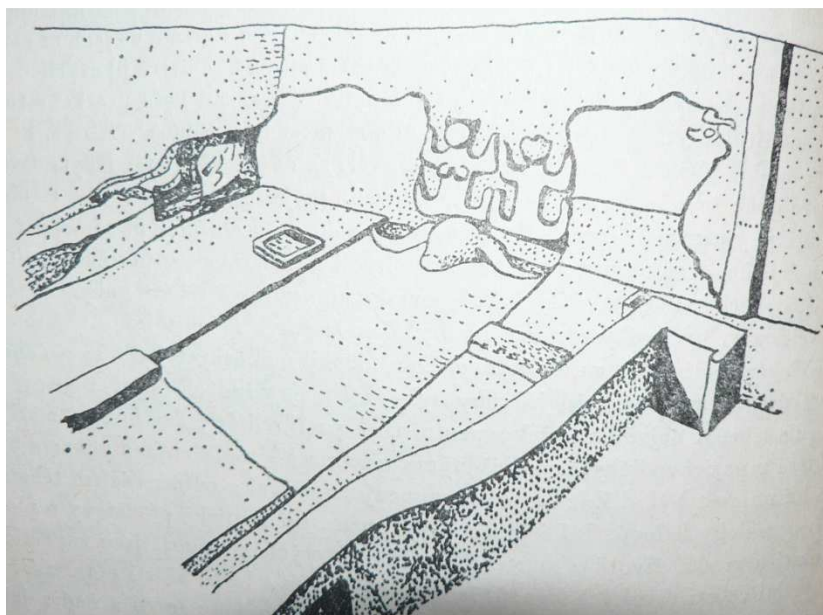
Obr. 8: antipodická poloha – Vikletice (Buchvaldek – Koutecký 1970)

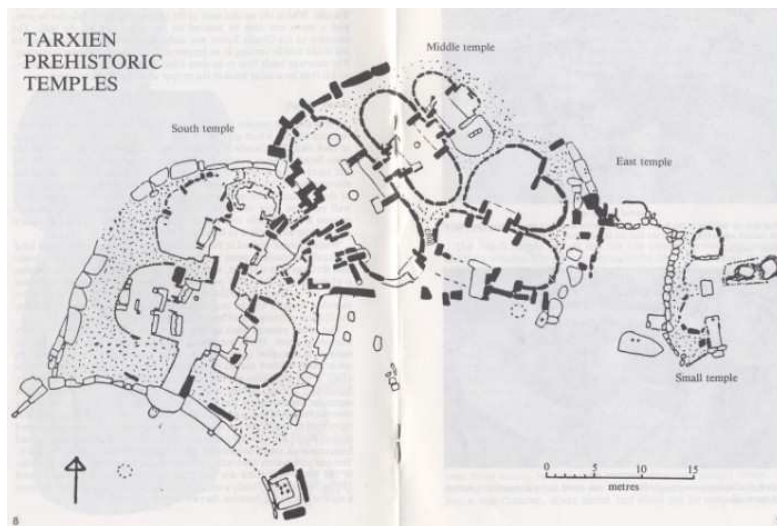
Obr. 9: poloha rukou (Buchvaldek 1986)

Obr. 10: malba v jeskyni La Mouthe (<http://www.adelinde.net/1574/religiose-sinnbilder-heute-noch-verstanden/>, Drössler 1980)

Obr. 11: Bohyně rodící býka – Čatal Hüyük (Drössler 1980)

Obr. 12: trojlístkový chrám Tarxien

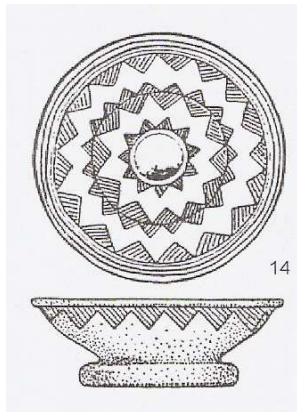
(<http://www.megalithic.co.uk/modules.php?op=modload&name=a312&file=index&do=showpic&gid=32&pid=10223&orderby=ratingD> 19.4.2011)

Obr. 14: hliněný vozík z lokality Budakalász z Budapešti (19.4. 2011)

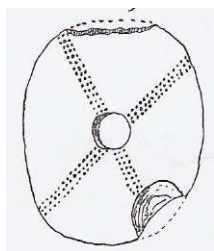
Obr. 15: staroindoevropský solární symbol (<http://www.world-enlightenment.com/Circle-Symbols/Circle-Symbols.htm> 19.4.2011)

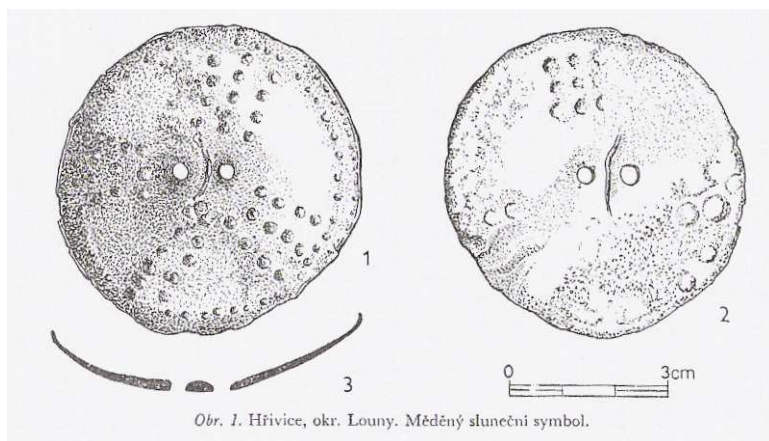
Obr. 16: sluneční symbolika ve výzdobě na eneolitické keramice – ryté trojúhelníky (Podborský 2006)

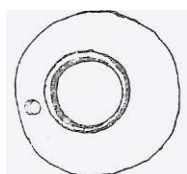
Obr. 17: sluneční symbolika ve výzdobě eneolitické keramiky – soustředné kruhy (Podborský 2006)

Obr. 18: analogie k českým slunečním symbolům z jantaru z Rzeszynku (Borkovský 1935)

Obr. 19: měděný sluneční symbol z Hřivic (Moucha 1981)

Obr. 20: analogie k českým slunečním symbolům z kosti z Izjumu na Ukrajině (Borkovský 1935)

TABULKY K PROSTOROVÉMU ROZMÍSTĚNÍ TYPU I.

Tabulka 1 – čísla sektorů

Mušle ženy					
Z	10	9	8	7	V
	11	16	15	6	
	12	13	14	5	
	1	2	3	4	

Tabulka 2 – čísla sektorů

Mušle muži					
Z	7	8	9	10	V
	6	15	16	11	
	5	14	13	12	
	4	3	2	1	

Tabulka 1a

Mušle ženy					
Z	0	0	0	0	V
	0	1	6	0	
	0	0	4	2	
	0	3	2	1	

Tabulka 2a

Mušle muži					
Z	0	0	0	0	V
	0	0	0	0	
	0	5	0	0	
	0	0	0	0	

Tabulka 1b

Zdobené mušle ženy					
Z	0	0	0	0	V
	0	0	6	0	
	0	0	1	2	
	0	1	0	0	

Tabulka 2b

Zdobené mušle muži					
Z	0	0	0	0	V
	0	0	0	0	
	0	4	0	0	
	0	0	0	0	

Tabulka 1c

Nezdobené mušle ženy					
Z	0	0	0	0	V
	0	0	6	0	
	0	0	1	2	
	0	1	0	0	

Tabulka 2c

Nezdobené mušle muži					
Z	0	0	0	0	V
	0	0	0	0	
	0	1	0	0	
	0	0	0	0	

PROSTOROVÉ ROZMÍSTĚNÍ TYPU II.

Tabulka 3

Z	Mušle ženy			V
	7	5	3	
			2	
	6	4	1	

Tabulka 4

Z	Mušle muži			V
	3	5	7	
	2			
	1	4	6	

Tabulka 3a

Z	Mušle ženy			V
	1	5	1	
			1	
	3	5	3	

Tabulka 4a

Z	Mušle muži			V
	0	0	0	
	0			
	0	5	0	

Tabulka 3b

Z	Zdobené mušle ženy			V
	0	5	1	
			1	
	1	1	1	

Tabulka 4b

Z	Zdobené mušle muži			V
	0	0	0	
	0			
	0	4	0	

Tabulka 3c

Z	Nezdobené mušle ženy			V
	1	0	0	
			0	
	2	4	2	

Tabulka 4c

Z	Nezdobené mušle muži			V
	0	0	0	
	0			
	0	1	0	

Příloha č. 3 - Přehledová tabulka hrobů s výskytem zdobených lastur

Amfóra	Pohár	Nádobá	Kroužky z mušlí	Zvířecí zuby	Zašnice	Čepel	Džbán	Amfóra	Sekeromlat	Ústěp	Džbánek	Hrnek	Dóza	Pohárek	Korálek	Lidské kosti cizí	Zvířecí kosti	Šípka	Miska	Sekera	Nůž	Kladivo
1	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	1	592	A	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	1	0	0	103	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
4	1	1	0	4	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
5	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	1	1	1	134	275	1	1	0	1	0	0	0	0	0	3	0	0	1	0	0	0	0
7	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
8	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	67	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
15	1	2	0	15	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	A	0	0	0	0	0	0
16	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
17	1	2	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
18	2	0	2	0	0	2	1	2	0	0	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
19	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
20	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25	1	0	1	A	11	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

poč. hrobů s min. jedním artefaktem: 20 13 10 7 6 5 4 3 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 1 1 1 1

celkový počet artefaktu: 21 16 14 902 414 8 6 4 5 3 3 5 2 3 2 4 1 3 1 1 1 1 1 1 1 1

pořadové číslo	Lokalita	Hrobová jáma d x š x h cm	Orientace	Bok	Počet kostí	Věk	Poloha rukou
1	Praha - Bubeneč		VZ L				
2	Praha - Bubeneč	113x117x89	VZ L	2		BA	
3	Praha - Kobylisy	130x70x60	VZ L	1		D	
4	Praha - Kobylisy		ZV P	2			
5	Jinonice	176x114x28	VZ L	1		C	
6	Jinonice	188x153x24	VZ L	1	14	B	
7	Konobříž	145x110x30	VZ L	1		atyp	
8	Stehelčevés	195x140	VZ L	1		C	
9	Brandýsek		VZ L				
10	Brandýsek		VZ L				
11	Brandýsek		VZ L				
12	Podlešín		VZ L				
13	Třebusice	173x143x64	VZ L	1		A	
14	Třebusice	130x85x100	VZ L	1	dítě		
15	Třebusice		VZ L				
16	Třebusice		ZV P				
17	Zvoleněves	100x Y x 100	SJ P		mladý		
18	Zelenice	100x120x107	SJ P		mladý		
19	Zelenice		VZ L				
20	Vikletice		VZ L				
21	Čížkovice		VZ L				
22	Čížkovice		VZ L				
23	Čimice		VZ L				
24	Sulejovice	140x110x70	VZ L	1			
25	Sulejovice	160x109x Y	VZ L	1			
26	Bílšany		VZ L	2	dítě		

černá: určeno
červená: doplněno

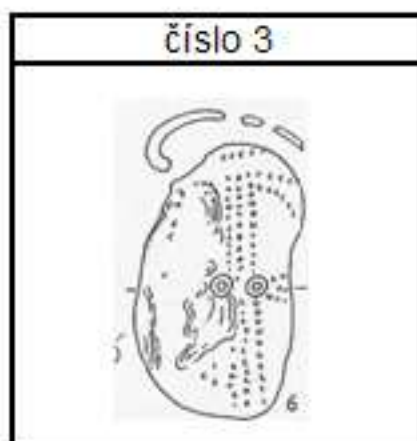
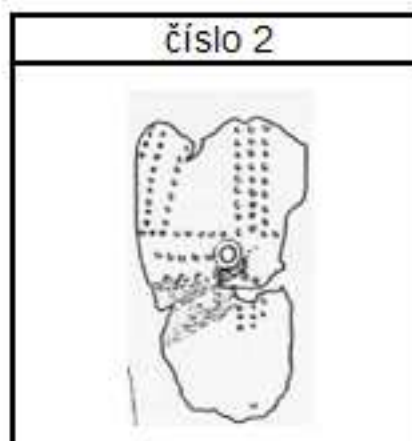
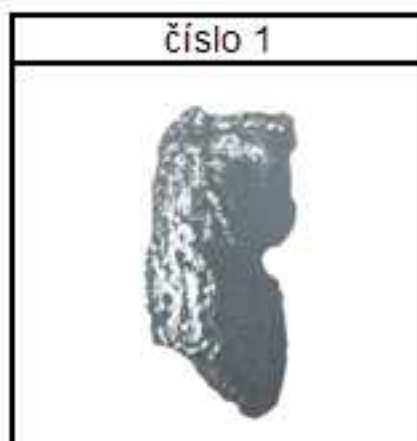
Příloha č. 4 - Databáze zdobených lastur v české kultuře se šňůrovou keramikou

databáze zdobených lastur v české kultuře se šňůrovou keramikou										
ID	vzorec výzdoby	počet průvrtů	sektor typu I	sektor typu II	orientace hrobu	uložení zemřelého	číslo hrobu	lokalita	ulice	číslo popisné
1	3-3-3	2	4	14	VZ	L	25	Sulejovice		
2	3-3-3	2	neurčen	neurčen	SJ	P	18	Želenice	Na Záduší	389
3	3-3-3	2	5	15	VZ	L	13	Třebusice	Bastlovo pole	320
4	3-2-3	2	neurčen	neurčen	VZ	L	22	Čížkovice		
5	3-2-3	2	neurčen	neurčen	VZ	L	1	Bubeneč	Koulova	1501/1
6	3-2-3	2	neurčen	neurčen	VZ	L	21	Čížkovice		
7	3-1-3	2	1	5	VZ	L	26	Blšany		
8	3-1-3	2	5	15	VZ	L	13	Třebusice	Bastlovo pole	320
9	3-1-3	2	5	15	VZ	L	13	Třebusice	Bastlovo pole	320
10	3-1-3	3	4	14	ZV	P	4	Kobylisy	Pískovna za cihelnou	
11	3-0-3	2	5	15	VZ	L	20	Vikletice		
12	3-0-3	2	4	14	SJ	P	17	Zvoleněves	U pole	289/2
13	3-0-3	2	neurčen	neurčen	VZ	L	12	Podlešín		
14	3-0-3	2	neurčen	neurčen	VZ	L	10	Brandýsek	K bytovkám	399
15	3-0-3	2	6	2	VZ	L	2	Bubeneč	Flemingovo náměstí	542/2
16	2-1-2	2	4	14	ZV	P	4	Kobylisy	Pískovna za cihelnou	
17	2-0-2	2	3	15	VZ	L	8	Stehelčevy	U zájezdu	532
18	2-0-2	2	4	14	ZV	P	4	Kobylisy	Pískovna za cihelnou	
19	2-0-2	2	2	5	VZ	L	2	Dejvice	Flemingovo náměstí	542/2
20	0-0-0	2	4	14	VZ	L	3	Kobylisy	Čimická, Služská, Horňátecká	

21	0-0-0	2	1	14	VZ	L	5	Jinonice		
22	0-0-0	2	4	14	VZ	L	5	Jinonice		
23	0-0-0	2	6	2	VZ	L	6	Jinonice		
24	0-0-0	2	7	16	VZ	L	6	Jinonice		
25	0-0-0	2	6	2	VZ	L	7	Konobřže		
26	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	9	Brandýsek	K bytovkám	399
27	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	9	Brandýsek	K bytovkám	399
28	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	11	Brandýsek	Cihelna státních lesů a statků	11
29	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	11	Brandýsek	Cihelna státních lesů a statků	11
30	0-0-0	2	1	4	VZ	L	14	Třebusice	Horovo pole	321
31	0-0-0	2	neurčen	neurčen	ZV	P	15	Třebusice		
32	0-0-0	3	neurčen	neurčen	ZV	P	16	Třebusice		
33	0-0-0	2	neurčen	neurčen	ZV	P	16	Třebusice		
34	0-0-0	3	neurčen	neurčen	ZV	P	16	Třebusice		
35	0-0-0	2	4	14	SJ	P	17	Zvoleněves		
36	0-0-0	2	4	3	VZ	L	19	Želenice	Pole pí. Regemerové	357
37	0-0-0	2	4	3	VZ	L	19	Želenice	Pole pí. Regemerové	357
38	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	23	Čimice		
39	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	24	Sulejovice		
40	0-0-0	2	neurčen	neurčen	VZ	L	24	Sulejovce		
41	atypická	1	5	15	VZ	L	26	Blšany		

SOUHRN OZDOBNÝCH LASTUR

1. výzdoba lastur 3-3-3

2. výzdoba lastur 3-2-3

číslo 4

číslo 5

číslo 6

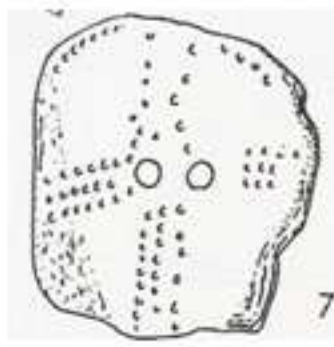

3. výzdoba lastur 3-1-3

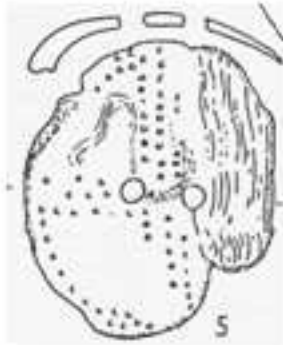
číslo 7

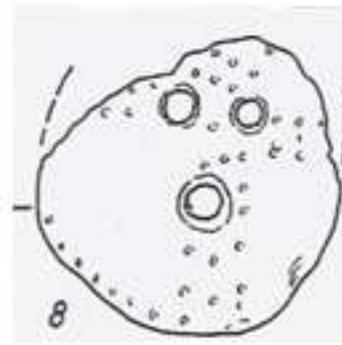
číslo 8

číslo 9

číslo 10

4. výzdoba lastur 3-0-3

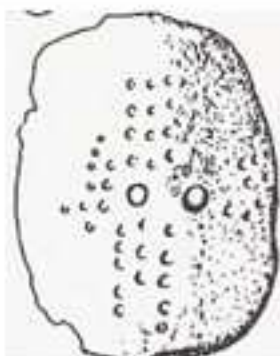
číslo 11

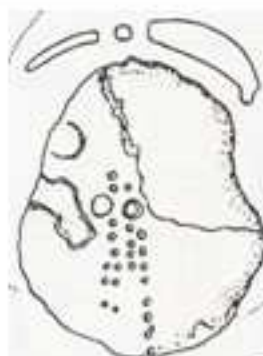
číslo 12

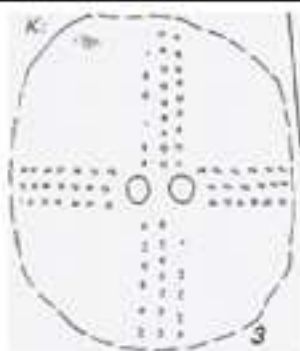
číslo 13

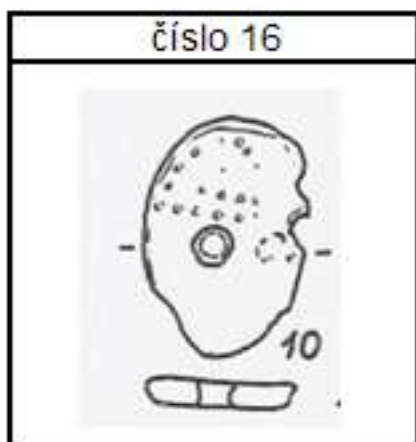
číslo 14

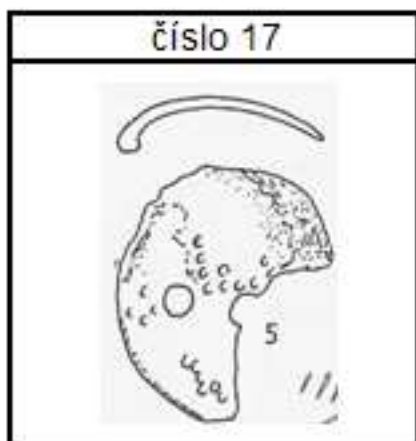
číslo 15

5. výzdoba lastur 2-1-2

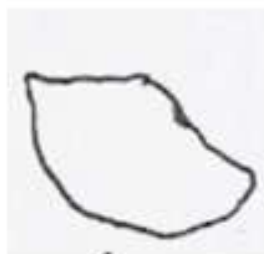

6. výzdoba lastur 2-0-2

7. výzdoba lastur 0-0-0

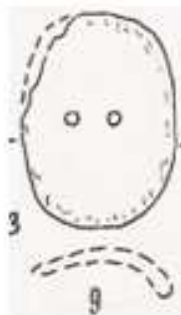
číslo 20

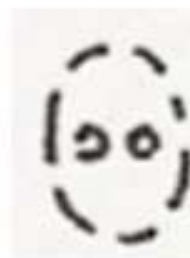
číslo 21

číslo 22

číslo 23

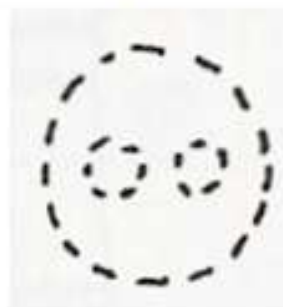
číslo 24

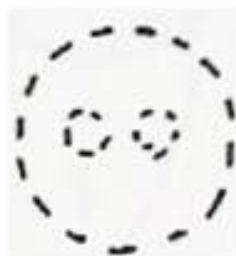
číslo 25

číslo 26

číslo 27

číslo 28

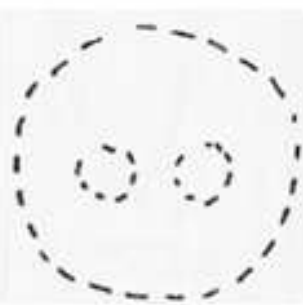
číslo 29

číslo 30

číslo 31

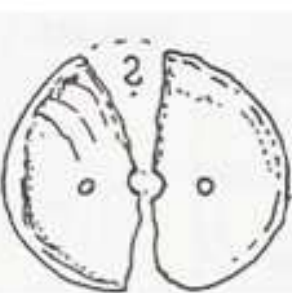
číslo 32

číslo 33

číslo 34

číslo 35

číslo 36

číslo 37

číslo 38

číslo 39

číslo 40

8. výzdoba lastur atypická

číslo 41

